

Marjo Myyrä

**”OLIN LÖYTÄNYT AARTEEN OMAAN
ELÄMÄÄN JA SE PITI KÄTKEÄ”**

Sijoitettujen kokemuksia sijaishuoltopaikan
uskonnollisuudesta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2019

TIIVISTELMÄ

Marjo Myyrä: "Olin löytänyt aarteen omaan elämään ja se piti kätkeä" : Sijoitettujen kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityö

Ohjaaja: Timo Harrikari

Marraskuu 2019

Sijoitetut lapset ovat erittäin haavoittuvassa asemassa, sillä he ovat tavallisesti kokeneet kaltoinkohtelua ennen sijoitusta. Lasten uskonnolliset oikeudet ovat ajankohtainen aihe. Viime vuosina on puhuttu esimerkiksi mahdollisuudesta uskonnollisten yhteisöjen entistä tarkempaan valvontaan, lasten kokemasta väkivallasta uskonnollisissa yhteisöissä ja lapsen oikeudesta uskonnonvapauteen. Tässä sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa tehtävänäni on ollut selvittää, millaisia kokemuksia sijoitetuilla on ollut sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Lisäksi olen ollut kiinnostunut siitä, miten uskonnolliset aiheet on tunnistettu sosiaalityössä ja mitä seurauksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudella on ollut vastaajien myöhempään elämään.

Työni taustalla on pohdintaa lasten uskonnonvapaudesta ja sijaishuollosta sekä sosiaalityhteellisen lapsuudentutkimuksen paradigma ja siihen liittyvä toimijuuden käsite. Olen sosiaalityhteellisen lapsuudentutkimuksen paradigman mukaisesti kiinnostunut lasten kokemuksista. Tutkielmani pohdintaosiossa mietin, miten saamani tutkimustulokset sopivat toimijuuden käsitteeseen. Työni aineistona on ollut viiden täysi-ikäisen, lapsena ja nuorena sijaishuollossa olleen ihmisen haastattelut. Työni tiedonintressinä on ollut fenomenologinen hermeneutiikka, koska tutkin ihmisten kokemuksia. Aineiston, litteroidut haastattelut olen analysoinut laadullisella aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Työni keskeisenä tuloksena on se, että kokemukset sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta ovat vaihtelevia. Haastateltavat toivat esiin enemmän kielteisiä kuin myönteisiä kokemuksia. Kielteisiin kokemuksiin liittyi eri vakaumusten välisiä ristiriitoja ja hengellistä väkivaltaa. Myönteisiin kokemuksiin taas liittyi toisen vakaumuksen ja tahdon kunnioittamista. Uskonnollisista aiheista ei ollut helppo puhua sosiaalityöntekijöiden kanssa. Asiakkaat eivät ottaneet uskontoa puheeksi, eivätkä sosiaalityöntekijät aina osanneet huomiota asiakkaiden etnisiä ja kulttuurisia erityispiirteitä. Sijaishuoltopaikan uskonnollisuuden vaikutukset myöhempään elämään ovat moninaisia. Osa kertoi vaurioituneensa psyykkisesti sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta, kun taas osa koki sijaishuoltopaikan uskonnollisuuden olevan elämässä edelleen tärkeä turva. Tutkimustulokset voivat auttaa sosiaalityöntekijöitä ymmärtämään entistä paremmin asiakkaan kokemuksia ja näin huomioimaan uskonnollisuuden vaikutusta asiakkaan elämään.

Avainsanat: sijaishuolto, uskonto, toimijuus, hengellinen väkivalta, sijaisperhe, lastensuojelulaitos

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Marjo Myyrä : *"I had found a treasure and I had to hide it"* : Children's experiences of the religiousness of the custody place
Master's thesis
Tampere University
Social Work
Supervisor: Timo Harrikari
November 2019

Children who are in substitute care are in a very vulnerable position as they have usually experienced abuse before the placement. Children's religious rights are a topical issue. In recent years there has been discussion, for example, of the possibility of closer monitoring of religious communities, of the violence experienced by children in religious communities and of the right of the child to religious freedom. In this Master's thesis in social work, my task has been to find out what experiences the looked after children have had with the religiousness of the custody place. In addition, I have been interested in how religious themes have been identified in social work and what the consequences of religiousness of custody place has been in later life.

The background of my work is reflection on children's religious freedom and substitute care and the concepts of new childhood research and agency. I am interested in the children's experience, and my thesis discussion section, I reflect how the results agree to the concept of agency. The material of my work has been interviews with five adults who have been in substitute care as a child. The knowledge interest of my thesis is phenomenological hermeneutics because I'm interested in experiences. I have analyzed interview transcripts by qualitative inductive content analysis.

The main result of my work is that the experiences of the religiousness of the custody place are varied. The interviewees expressed more negative experiences than positive ones. Negative experiences had been accompanied by contradictions between beliefs and spiritual violence. On the other hand, positive experiences were accompanied by respect for another's conviction and will. Religious topics were not easy to discuss with social workers. Clients did not talk about religion and social workers were not always aware of the ethnic and cultural background of the clients. The impact of the religiousness of custody place on later life is manifold. Some said they were mentally damaged by the religiousness while others felt that the religiousness in the custody place was still an important safeguard in their life. The research results can help social workers to better understand the client's experience and thus to take into account the impact of religion on the client's life.

Keywords: substitute care, religion, agency, spiritual violence, foster family, child welfare institution

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällysluettelo

1 Lasten uskonnolliset oikeudet ovat ajankohtainen aihe	1
2 Sijaishuollon, uskonnonvapauden ja lapsuudentutkimuksen tarkastelua.....	5
2.1 Sijaishuollon järjestäminen ja uskonnonvapaus	5
2.2 Sosiaalitieteellinen lapsuustutkimus ja lapsen toimijuus	12
3 Tutkimuksen toteutus.....	15
3.1 Fenomenologinen hermeneutiikka tutkimusstrategiana.....	15
3.2 Aineiston esittely	17
3.3 Laadullinen aineistolähtöinen sisällönanalyysi tutkimusmetodina	19
3.4 Tutkimuseettiset kysymykset	21
4 Kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta	25
4.1 "Hyvässä hengessä meillä toimittiin"	25
4.2 "Muistan vaan sellasen voimakkaan häpeän"	29
4.3 "Ympärillä pyöri niitä nutturapäitä"	36
4.4 "Ei mennyt ihan niin kuin pitää"	42
5 Pohdinta	46
5.1 Yhteenveto tutkimustuloksista	46
5.2 Kuulluksi tuleminen mahdollistaa toimijuuden	47
5.3 Tutkimuksen toteutuksen pohdinta	52
5.4 Jatkotutkimusta tarvitaan	54
Lähteet	57

TAULUKOT

Taulukko 1. Esimerkki aineiston pelkistämisestä. s. 20

Taulukko 2. Esimerkki aineiston luokittelusta pelkistettyjen ilmausten pohjalta. s. 21

Taulukko 3. Esimerkki aineiston luokittelusta yläluokan, pääluokan ja yhdistävän luokan pohjalta.
s. 21

1 Lasten uskonnolliset oikeudet ovat ajankohtainen aihe

Tässä sosiaalityön pro gradu -työssäni tutkin lasten ja nuorten kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Sijoitus kodin ulkopuolelle koskettaa hyvin pientä osuutta lapsista ja nuorista, mutta sijoituksessa olevat ovat erittäin haavoittuvassa asemassa. Lapsista ja nuorista 1,4 % oli vuonna 2015 sijoitettu kotinsa ulkopuolelle. Lapsen sijoittaminen on aina äärimmäinen perhe-elämään puuttuva päätös. Siihen päädytään lastensuojelulain (417/2007) 40 §:n mukaan silloin, kun lapsen kasvuolosuhteet uhkaavat vaarantaa terveen kehityksen tai lapsi on vaaraksi itselleen, eikä avohuollon tukitoimista ole enää apua ja sijaishuolto arvioidaan lapsen edun mukaiseksi. Huostaanotto on lastensuojelun viimeisin toimenpide ja se vaatii aina sosiaaliviranomaisilta erittäin perusteellista harkintaa. Heidän on arvioitava, että lapsen kehitys ja terveys on vakavasti uhattuna ja lapsi hyötyy sijaishuollosta. On myös mietittävä huostaanoton vaikutuksia lapselle. (Niemi 2003, 14; Kuoppala & Säkkinen 2015, 1; Pösö 2016, 15.)

Lasten uskonnolliset oikeudet ovat viime vuosina puhuttanut aihe. Alkuvuodesta 2017 silloinen lapsiasiavaltuutettu Tuomas Kurttila (2017) jätti opetus- ja kulttuuriministeriölle aloitteen, jossa hän toivoi mahdollisuutta arvioida uskonnollisen yhteisön toimintaa sen rekisteröinnin jälkeen ja velvoittaa yhteisöä korjaamaan toiminnassaan ilmenneet epäkohdat. Arviointia varten perustettaisiin erillinen lautakunta. Nyt uskonnollisten yhteisöjen toimintaa arvioidaan vain ennen niiden rekisteröimistä. Kurttilan mukaan arvioinnissa korostuisi uskonnonvapauslain (453/2003) 7 §:ssä säädetty velvoite, jossa uskonnollista yhdyskuntaa vaaditaan toimimaan perus- ja ihmisoikeuksia kunnioittaen. Toimintaa tulisi arvioida erityisesti lasten näkökulmasta, sillä yhteisön oppiin ja sen sisältöihin liittyvät asiat ja niiden pohjalta muodostuneet käytänteet voivat pahimmillaan olla ongelmallisia heidän kannaltaan. Tutkija Aini Linjakummun (2015, 71) mukaan valtiolla on merkittävä rooli hengellisen väkivallan kitkemisessä. Uskonnollisten yhteisöjen autonomia vaikuttaa siihen, miten helposti hengellisellä väkivallalla on mahdollisuus kehittyä niiden toiminnassa. Jos yhteisöt ovat hyvin autonomisia eli toimivat omilla ehdoillaan vailla valtiollista valvontaa, on niitä erittäin vaikea rajoittaa juridisesti tai hallinnollisesti.

Aloitteen taustalla on Kurttilan saamat yhteydentotot, joissa on ilmaistu huolta lapsen asemasta uskonnollisissa yhteisöissä. Huolta ovat aiheuttaneet uskonnon aikaansaamat henkiset ja sosiaaliset

ongelmat. Lapsille on saattanut aiheuttaa pelkoja esimerkiksi opetus maailmanlopusta. Uskonto on joissain tapauksissa voinut rajoittaa lapsen elämää. Se on saattanut vaikuttaa lapsen koulunkäyntiin, kuten koululiikuntaan osallistumiseen tai rajata lapsen harrastusmahdollisuuksia vapaa-ajalla. Lisäksi huolta on aiheuttanut uskonnon vaikutus lapsen lähisuhteisiin. Uskonnollisten ristiriitojen takia lapsen yhteydet lähisukuun ja muihin tuttuihin ovat voineet katketa. (Helsingin Sanomat 17.2.2017.)

Yleinen keskustelu uskonnollisista yhteisöistä ja lastensuojelusta alkoi Suomessa viritä vuoden 2010 alussa. Silloin pohjanmaalaisessa *Österbotten*-lehdessä kerrottiin useita vuosia aiemmin vanhoillislestadiolaisessa liikkeessä tapahtuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä, jonka tekijä oli jo kuollut. Samaan aikaan julkisuuteen alkoi nousta vastaavia tapauksia uskonnollisissa yhteisöissä koetusta seksuaalisesta väkivallasta. Keskustelu laajeni käsittelemään myös muita uskonnollisissa toiminnassa tapahtuvia väkivallan muotoja ja lapsia väkivallan kokijoina. Suomessa vastaavaa keskusteltua ei ollut aiemmin käyty, mutta kansainvälisessä mediassa oli jo aiemmin puhuttu lasten kokemasta väkivallasta uskonnollisissa yhteisöissä. Muun muassa roomalaiskatolisen kirkon pappien tekemä hyväksikäyttö on puhuttanut laajasti. Yhteiskuntatieteen tohtori Johanna Hurtig on vuonna 2013 tutkinut lapsiin vanhoillislestadiolaisessa herätysliikkeessä kohdistuvaa väkivaltaa tutkimuksessaan *Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta*. Tutkimuksen aineistona on nyt täysi-ikäisten, lapsuudessaan vanhoillislestadiolaisessa yhteisössä väkivaltaa kokeneiden ja heidän läheistensä tarinat. Valtaosa haastatelluista oli kokenut seksuaalista väkivaltaa. Monesti eri väkivallan muodot, rakenteellinen, henkinen, hengellinen, fyysinen ja seksuaalinen, limittyivät yhteisössä toisiinsa. (Hurtig 2013b, 11–12; 68–73; 127.)

Uskonnollisuus voi tuoda elämään paljon myönteistä, kuten kokemusta turvasta, merkityksellisyydestä ja yhteisöllisyydestä. Kuitenkin uskonnoissa ja uskonnollisissa yhteisöissä voi olla ongelmallisia piirteitä. Uskonnollinen yhteisö voi kontrolloida yksilöä tiukasti, mitä saattaa tukea ja ylläpitää yhteisön sisäinen solidaarisuus. Yhteisön kontrollista ja sisäisestä solidaarisuudesta voi seurata lastensuojelullisia ongelmia, jos lapsen tai perheen ongelmien taustalla vaikuttavia yhteisöön liittyviä ongelmia ei huomioida sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät eivät ehkä tunnista ongelmia, osaa ottaa niitä puheeksi tai perhe itse peittelee taustaansa. Ongelmien kytkeytyminen uskontoon jää tällöin peittoon. Yhteisö voi esimerkiksi tuomita väkivallan, mutta toisaalta se voi samaan aikaan osoittaa tekijöille ymmärrystä ja selittää heidän toimintaansa. Jotta uhri saisi apua, ammattilaisten on ymmärrettävä uskonnollisen yhteisön toimintaa, siinä olevia suhteita ja rooleja ja uskonnon vaikutusta yksilön elämään. (Mooney 2007, 166; Hurtig 2013b, 18–19, 84–85.)

Tässä pro gradu -työssäni tutkimustehtäväni on selvittää sijoitettuina olleiden kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Vastaan tehtävään seuraavilla kolmella tutkimuskysymyksellä:

1. Miten sijoitettu on kokenut sijaishuoltopaikan uskonnollisuuden?
2. Miten lastensuojelun sosiaalityössä tunnistetaan aiheeseen mahdollisesti liittyviä ongelmia?
3. Mitä vaikutuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudella on ollut sijoitetun elämään myöhemmin?

Työni on sosiaalityön käytännön kannalta tärkeä, koska etnisiin kulttuuripiirteisiin liittyvät kysymykset ovat olleet harvoin esillä asiakkaiden elämää ja ongelmia tarkastellessa. Tutkittua tietoa aiheesta on vähän, vaikka sosiaalityöntekijät kohtaavat työssään toistuvasti uskonnollisiin aiheisiin liittyviä kysymyksiä. Lastensuojelun asiakkaita koskevat keskustelut ja tutkimukset ovat pääasiassa keskittyneet työkäytäntöjen, perheen arjen ja palvelutarpeiden tarkasteluun. Perheiden kulttuurisen taustan huomioiminen on jäänyt vähälle. (Hurtig 2013b, 19.)

Myös sijaishuollon tutkimiselle ja sijaishuollossa olleiden kokemusten kertomiselle on tarvetta. Sijoitetut lapset tulevat erittäin vaikeista oloista, mutta he eivät aina ole olleet turvassa sijaishuoltopaikassaan. Sen takia on tärkeää pitää yllä sijaishuollon tutkimusta ja huolehtia siitä, että mahdolliset epäkohdat eivät jää piiloon. Kiinnostus sijaishuollon epäkohtiin on ollut historian aikana vähäistä, vaikka sijoitetut lapset ovat joutuneet kokemaan kohtuutonta ja väkivaltaista käytöstä. Kun he ovat kertoneet julkisesti kokemuksistaan, on heidän kertomuksensa toisinaan huomioitu ja epäkohtia tunnustettu. Sijaishuollon käytänteistä tehty erilaisia selvitystöitä, ja sijoitetut ovat saattaneet saada myöhemmin korvauksia. (Sen ym. 2008, 413–414; Eronen 2012b, 112; Pösö 2016, 22–23.)

Suomessa tehtiin vuonna 2016 laaja selvitys *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Selvitystä varten haastateltiin lähes 300 lapsuutensa ja nuoruutensa aikana sijoitettuina ollutta aikuista. Selvityksestä ilmeni, että sijaishuollossa olleet olivat kokeneet runsaasti kaltoinkohtelua ja väkivaltaa sijoituksen aikana. Lasten perustarpeista ei ollut aina huolehdittu eikä ikätasoisesta kehitystä ollut tuettu. Haavoittuvassa asemassa olevat lapset ovat vaurioituneet sijaishuollossa entisestään. Syksyllä 2016 Suomen valtio esitti julkisen anteeksipyyntönsä kaikille sijaishuollossa kaltoin kohdelluiksi joutuneille (Hytönen ym. 2016, 13, 165; Yle 20.11.2016.)

Sijaishuoltopaikan uskonnollisuutta tutkiva työni liittyy kiinteästi sosiaalityöhön, sillä lasten sijoituksista päättäminen, sijaishuoltopaikkojen etsiminen ja sijoitettujen lasten tapaaminen ovat olennainen osa lastensuojelun sosiaalityöntekijän työtä. Tällä työllä haluan antaa äänen heille, joiden elämästä sosiaalityön interventioissa on kyse: lapsille ja nuorille. Toivon, että työni voisi antaa sosiaalityöntekijöille entistä enemmän välineitä niin lapsen kuin sijaishuoltopaikankin uskonnollisen taustan huomioimiseen ja ymmärtämiseen.

Työni koostuu viidestä luvusta. Tässä ensimmäisessä luvussa, johdannossa, olen perustellut, miksi on tärkeää tutkia aihettani, sijoitettujen kokemusta sijaishuoltopaikan uskonnosta. Toisessa luvussa taustoitan sijaishuollon järjestämistä ja lasten uskonnollisia oikeuksia lakien ja ihmisoikeussopimusten näkökulmasta. Lisäksi kuvaan työni teoreettista viitekehystä. Kerroin nykyaikaisesta sosiaalitieteellisestä lapsuudentutkimuksesta ja siihen liittyvästä toimijuuden käsitteestä, joihin työni viidennessä, tulos- ja pohdintaluvussa, peilaan saamiani tutkimustuloksia. Toinen luku muodostaa pohjan työni myöhempien osien ymmärtämiselle, sillä käsittelen työssäni laajasti sijaishuoltoa ja uskonnollisuutta lasten kokemusten näkökulmasta. Kolmannessa luvussa esittelen aineistoani, joka koostuu viiden lapsuudessaan sijoitettuna olleen täysi-ikäisen henkilön haastatteluista. Kerron fenomenologis-hermeneuttisesta tieteenfilosofiasta, työni aineistosta ja sen keräämisestä ja esittelen, miten olen tehnyt aineistoni analyysin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Luvun lopussa pohdin tutkimuseettisiä kysymyksiä. Tutkimuseettiset kysymykset ovat työssäni tärkeitä, sillä aihe on kokijoilleen henkilökohtainen, arka ja marginaalinen.

Aineiston esittelyä seuraa tulosluku, jossa vastaan johdannossa esittämiini tutkimuskysymyksiin. Kerron, miten sijoitetut ovat aineistoni perusteella kokeneet sijaishuoltopaikan uskonnon, miten uskonnolliset aiheet on tunnistettu sosiaalityössä ja mitä vaikutuksia sijaishuoltopaikan uskonnolla on ollut elämään myöhemmin. Viimeisessä luvussa esittelen aineistostani saamiani tutkimustuloksia ja pohdin niitä aiemmin esittämäni teorian valossa. Lisäksi pohdin tutkimukseni toteuttamista. Uskonnollisuutta sosiaalityössä ja sijaishuollossa on tutkittu vähän, ja viimeisessä kappaleessa pohdin aiheita jatkotutkimuksille.

2 Sijaishuollon, uskonnonvapauden ja lapsuustutkimuksen tarkastelua

2.1 Sijaishuollon järjestäminen ja uskonnonvapaus

Tässä luvussa kuvaan työni taustaa, sijaishuollon järjestämistä ja uskonnonvapautta. Suomalaisessa lastensuojelussa ajatellaan, että biologisilla vanhemmilla on velvollisuus huolehtia lastensa hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Vanhempien roolin katsotaan kuitenkin olevan korvattavissa, jos vanhemmat eivät pysty huolehtimaan lapsestaan. Silloin lapsi sijoitetaan sijaishuoltoon, jossa on mahdollista turvata hänen tasapainoinen kasvunsa ja kehityksensä. Lastensuojelu on viimeinen perheiden ongelmiin puuttuja silloin, kun perheen ongelmien ja olosuhteiden katsotaan uhkaavan lapsen tasapainoista kasvua ja kehitystä. Eileen Munron (2008, 34) mukaan lastensuojelulla on kolme pääasiallista tehtävää. Ensimmäinen tehtävä on tarjota huolenpitoa niille, jotka eivät saa sitä omilta vanhemmiltaan. Toinen on tukea perheitä ja kolmas tehtävä on suojella lapsia, joilla on riski joutua huoltajiensa laiminlyömäksi. Lastensuojelun tehtävänä on siis tukea ja suojella, mutta tarvittaessa tarjota huolenpitoa jossain muualla kuin omien biologisten vanhempien luona. Tässä työssä keskityn ensisijaisesti Munron mainitsemaan ensimmäiseen tehtävään eli lastensuojelun tarjoamaan huolenpitoon niille, jotka eivät saa sitä omilta vanhemmiltaan. (Saurama 2002, 226; Pösö 2007, 65; Eronen 2012a, 123, 131.)

Lastensuojelussa työskennellään usein epävarmojen ja monitulkintaisten kysymysten kanssa. Päätöksiä esimerkiksi lasten sijoituksista kotinsa ulkopuolelle tehdään tilanteissa, joissa tieto lapsen ja perheen tilanteesta saattaa olla vajavaista eikä tulevaisuutta ole helppo ennustaa. Tavoitteena on minimoida lapsen kokemat haitat ja parantaa hänen hyvinvointiaan mahdollisimman paljon. Huostaanotossa tehtävä arviointi perustuu ennakkointiin siitä, paraneeko lapsen tilanne sijaishuoltoon sijoittamalla. Huostaanottoon päädytään, kun lapsi ei voi enää olla kotonaan. Huostaanotossa lapsen ja vanhemman edut ovat usein ristiriidassa toistensa kanssa. Lapsella on oikeus suojeluun, mutta perheellä on myös oikeus olla yhdessä. Sosiaalityöntekijät tekevät usein vähäisen tiedon varassa päätöksiä, joilla on pitkäkantoiset seuraukset lapsen, vanhempien ja koko perheen lähipiirin tulevaisuudelle. (Saurama 2002, 26; Munro 2008, 1; Pösö 2012a, 172; Pösö 2016, 12–17.)

Lapsen sijoittaminen pois vanhempiensa luota on äärimmäinen lapsen oikeuksiin (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, 9. artikla) puuttuva päätös. Ennen sijoitusta kodin ulkopuolelle on osoitettava, että lastensuojelun avohuollon tukitoimet ovat toimimattomia ja riittämättömiä.

Avohuollon tukitoimilla tarkoitetaan psykososiaalista, taloudellista ja arjen käytäntöihin liittyvää, kotiin tarjottavaa tukea. Pääsääntöisesti avohuollon tukitoimet ovat kotiin tehtävää perhetyötä, kotipalvelua tai laitoksessa tapahtuvaa perhekuntoutusta. Lapsi voidaan myös sijoittaa hetkeksi kodin ulkopuolelle laitokseen tai perhehoitoon lastensuojelulain (417/2007) 37 §:n nojalla 12 vuotta täyttäneen lapsen ja huoltajien suostumuksella, jolloin puhutaan avohuollon sijoituksesta. (Pösö 2011, 118; Aer 2012, 75–76.)

Tässä työssä tutkin kotinsa ulkopuolelle lapsena ja nuorena pitkäaikaisesti sijoitettuina olleita. Käytännössä pitkäaikainen sijoitus tarkoittaa lastensuojelulain (417/2007) 40 §:n mukaisesti huostaanottoa. Useimmissa tapauksissa huostaanotto prosessi alkaa lastensuojelulain (417/2007) 38 §:n mukaisesta kiireellisestä sijoituksesta. Sosiaalityöntekijä voi tehdä päätöksen kiireellisestä sijoituksesta, jos lapsi tai nuori on välittömässä vaarassa tai muutoin tarvitsee kiireellistä sijoitusta. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi silloin, jos huoltajat eivät voi päihtymyksensä takia huolehtia lapsesta tai lapsen oman rikollisen toiminnan aiheuttama kierre halutaan saada katkaistua. Tarkoituksena on turvata lapsen tilanne. Kiireellinen sijoitus on voimassa korkeintaan 30 vuorokautta. Jos sosiaalityöntekijä ei päättää jatkaa kiireellistä sijoitusta, päätös raukeaa. Kiireellistä sijoitusta on mahdollista jatkaa enintään 30 vuorokaudella huostaanoton tarpeen selvittämiseksi niissä tilanteissa, joissa kiireellisen sijoituksen perusteet ovat edelleen voimassa ja sijaishuollon jatkaminen on lapsen edun mukaista. Kiireellisen sijoituksen jatkopäätöksen jälkeen sijoitus jatkuu vain silloin, kun lapsi päätetään ottaa huostaan. (Aer 2012, 78–82.)

Huostaanotto on laissa tarkkaan säädelty. Se tulee lastensuojelulain (417/2007) 40 §:n mukaan kysymykseen vain silloin, kun lapsen terveys tai kehitys vaarantuu vakavasti hänen kotinsa olosuhteiden tai hänen oman käyttäytymisensä takia. Lapsella ja huoltajilla on Suomessa mahdollisuus vaikuttaa siihen, kuka tekee päätöksen huostaanotosta. Mikäli lapsen huoltajat ja yli 12-vuotias lapsi ovat sosiaalityöntekijän kanssa samaa mieltä huostaanoton tarpeesta ja esitetystä sijaishuoltopaikasta, päätöksen tekee kunnassa johtava sosiaalityöntekijä. Tällöin puhutaan suostumukseen perustuvasta huostaanotosta. Jos joku heistä vastustaa huostaanottoa, siirtyy asia hallinto-oikeuden käsiteltäväksi. Silloin puhutaan vastentahtoisesta huostaanotosta. Sosiaalityöntekijän tai hallinto-oikeuden on arvioitava, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. Päätös huostaanotosta tehdään aina toistaiseksi voimassa olevaksi. Huostassapito ja sijaishuolto kestävät lastensuojelulain 47 §:n mukaan niin kauan kuin sille on perusteita tai lapsi täyttää 18 vuotta. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi säännöllisesti sitä, jatketaanko huostaanottoa. (Aer 2012, 83–84, 91, 206; Pösö 2016, 18.)

Huostaanotto ja sijaishuoltopaikan miettiminen perustuvat ensi sijassa kunnan sosiaalityöntekijöiden harkintaan. Suomessa vastuu ei ole vain yhdellä sosiaalityöntekijällä, vaan huostaanoton valmistelu tehdään työparityönä. Sosiaalityöntekijän on lisäksi turvauduttava moniammatilliseen asiantuntijuuteen huostaanottoa mietittäessä. Huostaanoton valmistelussa on tuotava tarkasti ilmi huostaanottoon liittyvät perustelut ja näyttö sen tarpeellisuudesta, ja asiakkaalla on oikeus tutustua itseään koskeviin asiakirjoihin. Huostaanottoon liittyen on asianosaisille järjestettävä kuulemistilaisuus, josta tehdään kirjaukset. (Pösö 2016, 16.)

Huostaanottojen ehdot eivät ole kaikkialla samoja, vaan ne vaihtelevat maiden ja jopa samassa maassa olevien kuntien välillä. Joissain maissa käytetään huostaanoton rinnalla adoptiota. Huostaanotto ja adoptio eivät ole ainoita tapoja järjestää lapsen olinpaikka silloin, kun vanhemmat eivät pysty huolehtimaan hänestä. On myös monia epävirallisia monia käytännön järjestelyjä, kuten se, että sukulaiset tai yhteisöt ottavat vastuun lapsesta. Nuoret saattavat muuttaa sukulaisten luokse tai isovanhemmat saattavat vastata lapsesta silloin, kun vanhempi on sairaalahoidossa tai pitkällä matkalla. (Pösö 2016, 8.)

Sijaishuoltoon siirtyminen muuttaa lapsesta huolehtimisen vastuita. Lapsen asuminen biologisten vanhempiensa luona on kulttuurinen ja moraalinen lapsuuteen liittyvä oletus. Vanhempien kodin oletetaan olevan lapsen ensisijainen kasvuympäristö. Lapsen siirtyminen sijaishuoltoon kyseenalaistaa oletuksen siitä, että vanhemmat pystyvät toimimaan lapsen hoitajina ja hänen elämänsä suojaajina. Sijaishuollossa lapsi saa vanhempiensa tilalle, toisinaan myös rinnalle, hyvinvoinnistaan huolehtimaan sijaisvanhemmat tai sijaishuoltopaikan työntekijät. Sijaishuollossa vastuu lapsen hyvinvoinnista ei ole enää vanhemmilla, vaan se siirtyy sijaishuoltopaikalle. (Laakso 2012, 25–26.)

Lapsen huostaanotto on merkittävä päätös, ja yhtä merkittävä päätös on myös se, miten hänen sijaishuoltonsa järjestetään. Päätettävänä on sijaishuoltopaikan muoto eli se, onko lapsen paikka laitoksessa vai kodinomaisessa ympäristössä. Valinta ei ole yksinkertainen, koska lasten tarpeet, sijaishuoltopaikkojen valmiudet ja saatavuus vaihtelevat. Käsitukset parhaasta sijaishuoltopaikasta voivat vaihdella paljon ammattilaisten ja perheen kesken. Lisäksi vaikuttaa sijaishuoltopaikkojen saatavuus. Suomessa lapsi voidaan sijoittaa lastensuojelulain (417/2007) 49 §:n nojalla sijaishuollossa erilaisiin paikkoihin. Hänet voidaan sijoittaa perhehoitoon eli oman kodin ulkopuolelle yksityiskotiin tai ammatilliseen perhekotiin, laitoshuoltoon tai muuhun lapsen tarpeiden

mukaiseen paikkaan, kuten sairaanhoidon yksikköön. Pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät sijoittavat perheisiin lapsia, joiden hoito ja kasvatusta eivät vaadi erityisiä ammatillisia valmiuksia. Ammatilliset perhekodit ovat niille, jotka tarvitsevat vaativaa hoitoa ja huolenpitoa. Lähinnä perheisiin sijoitetaan nuorempia lapsia, ja valtaosa lapsista sijoitetaan laitoksiin. (Saastamoinen 2010, 7–12; Aer 2012, 99; Hakalehto 2016, 24–25; Pösö 2016, 19.)

Vuonna 2012 voimaan tulleen lastensuojelulain muutoksen perusteella lasten sijaishuolto olisi järjestettävä ensisijaisesti perheissä eli perhehoitona. Käytännössä se ei ole täysin toteutunut. Perhehoidon osuus lasten sijoituksissa nousi lakimuutoksen jälkeen hieman. Kuntien välillä on kuitenkin suuria eroja siinä, mihin lapset sijoitetaan. Perhehoidon suosiminen ei ole aina mahdollista. Sijaisperheitä ei ole kaikkialla riittävästi saatavilla, eivätkä kaikki perheet ole valmiita ottamaan vahvaa tukea tarvitsevia lapsia. Myös sijaisperheiden sisäiset muutokset vaikuttavat. Perheet saattavat lopettaa sijaisperheenä olon silloin, kun siellä on sijoitettuja lapsia. (Heino 2014, 298.)

Sijoitukseen tulevat lapset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa, sillä he ovat usein kokeneet katkoksia ihmissuhteissaan, tulleet laiminlyödyiksi ja kaltoinkohdelluiksi. Moni on jäänyt vaille turvallista vuorovaikutusta varhaislapsuudessaan, mikä on erityisen traumatisoivaa. Sijoituksen ja huostaanoton tarkoituksena on suojella lasta vahingoittumasta enempää. Sijoituspaikan olisi siis oltava lapselle tarkoituksenmukainen, turvallinen ja eheyttävä, ja sijaishuollon järjestäjän vastuulla on huolehtia lapsen oikeuksien toteutumisesta. Säännökset lapsen asemasta sijaishuollossa ja sijaishuoltoapaikan oikeuksista ja velvollisuuksista ovat samat huolimatta siitä, onko lapsi perhe- vai laitoshoidossa. (Gallagher & Green 2012, 437; Sinkkonen 2015, 156–163; Saastamoinen 2016, 134–136.)

Lastensuojelussa käsitellään perus- ja ihmisoikeusherkkiä kysymyksiä. Lastensuojelun prosesseissa on osallisina monia eri osapuolia, kuten lapsi itse, hänen biologinen perheensä ja sukunsa ja sijoituspaikan aikuiset. Eri osapuolten näkemykset ovat usein keskenään erilaisia, ja usein joudutaan tasapainottelemaan kahden lapsen kannalta mahdollisesti haitallisen lopputuloksen välillä. Lastensuojelulain (417/2007) 50 §:n mukaan sijaishuoltoapaikan valinnassa on otettava huomioon huostaanoton perusteet, lapsen tarpeet, läheisten suhteiden ylläpito ja mahdollisuuksien mukaan lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta. Käytännössä taustan huomioiminen voi olla haastavaa, koska sijaishuoltoapaikoilla, erityisesti perheillä, on erilaisia kulttuureita. Ongelmia voi aiheuttaa myös sijaishuoltoapaikkojen saatavuus. Vähemmistöön kuuluvaa lasta ei ole välttämättä

mahdollista sijoittaa samaan kulttuuriin kuuluvaan perheeseen, vaikka sitä pidettäisiin lapsen etuna. (Hakalehto 2016, 27.)

Ongelmallisia kulttuurieroja sijaishuoltoapaikassa voi aiheuttaa esimerkiksi uskonto. Sijaisperheen tai muun sijaishuoltoapaikan vakaumus voi poiketa merkittävästi lapsen biologisen perheen taustasta. Molemmilla on ihmisoikeussopimusten ja lain suoma oikeus omiin vakaumuksiinsa. Lastensuojelulaki (417/2007) edellyttää lapsen kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimista. Samalla sijaisperheellä on Suomen perustuslain (731/1999) 11 §:n mukaan oikeus omaan uskontoonsa, mutta sen pitäisi huomioida sijoitetun lapsen uskonnollinen tausta ja kunnioittaa sitä. Lapsen oikeuksien sopimuksen (60/1991) 14. artikla takaa lapselle oikeuden uskonnonvapauteen. Vastakkain on siis lapsen ja sijaisperheen oikeus sekä uskontoon että uskonnottomuuteen. (Laakso 2013, 70.)

Uskonnonvapaus on määritelty monin kansainvälisin sopimuksin ja laein, mutta lasten kannalta uskonnonvapaus ei ole yksiselitteisen selkeä. Ranskan vallankumouksen myötä syntyneessä ihmisoikeuksien julistuksessa vuonna 1789 tunnustetaan ihmisen omantunnonvapaus. Siinä sanotaan, että kenenkään toimintaa ei saa rajoittaa hänen mielipiteittensä takia, ellei niiden julki tuominen aiheuta haittaa julkiselle järjestykselle. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen (Universal Declaration of Human Rights 1948) 18. artiklassa esitetään, että kaikilla on ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus. Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (1976) 18. artiklassa on vahvistettu jokaiselle omantunnon ja uskonnonvapaus. YK:n erityinen, vuonna 1981 hyväksytty julistus kaikkinaisen uskontoon ja elämäntavoihin perustuvan suvaitsemattomuuden ja syrjinnän poistamisesta (Declaration on the Elimination of all Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief 1981) kieltää uskonnon nojalla tapahtuvan syrjinnän ja suvaitsemattomuuden. Suomessa perustuslain (1999/731) 11 § takaa jokaiselle uskonnon ja omantunnonvapauden, oikeuden tunnustaa ja harjoittaa uskontoa ja oikeuden kuulua tai samalla myös olla kuulumatta uskonnolliseen yhteisöön. Pykälän mukaan kenelläkään ei ole velvollisuutta osallistua omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Uskonnonvapaudesta on Suomessa säädetty myös uskonnonvapauslaissa (453/2003), jonka 3 §:n mukaan jokaisella on oikeus päättää liittymisestä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai siitä eroamisesta. (Linjakumpu 2015, 248–250.)

Uskonnon puhuttaessa oikeudellinen keskustelu lasten oikeuksista on liittynyt uskonnollisen vakaumuksen siirtämiseen vanhemmalta lapselle, vanhempien mahdollisuuteen määrätä

uskonnollisesta kasvatuksesta ja lasten mahdollisuudesta valita oma uskontonsa. Keskustelut lasten oikeuksista ovat liittyneet vanhempien oikeuksista suhteessa lapsiin ja lasten oikeuksista suhteessa vanhempiin ja uskonnollisiin yhteisöihin. Tämä tulee ilmi kansainvälisestä lapsen oikeuksien yleissopimuksesta (60/1991), jonka 14. artiklan mukaan sopimusvaltiot kunnioittavat vanhempien oikeuksia ja velvollisuuksia antaa lapselle ohjausta hänen oikeutensa uskonnonvapauteen käyttämisessä tavalla, joka on sopuoinnussa lapsen kehitystason kanssa. Edellä mainittu kohta on kiistanalainen lapsen oikeuksien sopimuksessa. Lapsella on ihmisoikeuksien näkökulmasta mahdollisuus vaatia uskonnonvapautta suhteessa valtioon, uskonnolliseen yhteisöön sekä vanhempiinsa, mutta oikeuksien toteuttaminen on käytännössä vaikeaa. Perinteisesti lapsi toteuttaa uskonnollisuuttaan pitkälti perheen, uskonnollisen yhteisön ja jossain tapauksessa myös valtion ehdoilla. Oikeustieteen professori Barbara Bennett Woodhouse (2012, 300) on jopa pohtinut, olisiko uskontoja enää olemassa, jos vanhemmat eivät kasvattaisi lapsiaan niihin. (Woodhouse 2012, 300–304; Linjakumpu 2015, 258–259.)

Lapsen oikeuksien sopimuksen (60/1991) artikla 14 on herättänyt erilaisia tulkintoja lapsen uskonnonvapauden ja vanhemman velvollisuuksien suhteesta. Saudi-Arabiassa on tulkittu, että lapsen uskonnonvapautta korostaessaan artikla on ristiriidassa islamilaisen lain ja koraanin kanssa. Sylvie Langlauden (2007, 61; ref. Woodhouse 2012, 304) mukaan ihmisoikeussopimukset vaativat aikuisia kunnioittamaan lapsen uskontoa, ja lapsilla on oikeus puolustaa uskonnonvapauttaan vanhempia ja valtiota vastaan. YK:n lapsen oikeuksien komitean tulkinnan mukaan aikuisten on kunnioitettava lapsen uskonnonvapautta ja hänen päätöksiään ja sovitettava antamansa uskonnollinen ohjaus lapsen tarpeisiin. Tarkoituksena on tukea lasta hänen uskonnollisen identiteettinsä muodostamisessa. Uskonnollisen identiteetin muodostuminen on pitkä prosessi. Sillä ei välttämättä ole päätepistettä, vaan maailmankuva muovautuu elämän kaikissa vaihteissa koko elämänkaaren ajan. Prosessi ei tapahdu tyhjiössä, vaan uskonnollinen maailmankuva muovautuu vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Keskustelut vanhempien, ikätovereiden, opettajien ja muiden lähellä olevien kanssa auttavat muokkaamaan omaa ajattelua. (Woodhouse 2012, 300–305.)

Nykyaikaista lastensuojelua ja uskonnonvapausajattelua on mielenkiintoista peilata historiaan, jossa ajattelu sijaishuollosta ja yksilön vapauksista on ollut hyvin erilaista. Lasten oikeudet ovat tulleet osaksi kansainvälistä oikeutta vähitellen. Aiemmin länsimaisessa oikeusperinteessä ihmisoikeuksien on nähty kuuluvan autonomiselle aikuiselle, jolle on kuulunut myös lasten oikeuksien hallinta. Lapsen on ajateltu olevan pienikokoinen aikuinen, jolla ei kuitenkaan ole aikuisen oikeuksia. Lasten

oikeudet on 1900-luvun kuluessa otettu vähitellen osaksi ihmisoikeusjulistuksia ja lainsäädäntöä. Uuden ajattelun mukaan lapsille kuuluvat samat oikeudet kuin aikuisillekin. (Linjakumpu 2015, 257.)

Uskonnonvapaus, tasa-arvo ja valtion huolehtiminen heikoimmista ovat verrattain uusia ajatuksia. Keskiajalla Pohjoismaissa ei näkynyt uskonnonvapausajattelu. Sen sijaan lapsen asema määriteltiin sen mukaan, oliko lapsi kristillisesti kastettu ja syntynyt laillisessa avioliitossa. Kummijärjestelmä liittyi kasteeseen. Kasteessa lapsi otettiin Jumalan yhteyteen, minkä uskottiin pelastavan hänet kadotukselta. Tavallisesti pappi opasti vanhempia kertomalla heille, miten pitkään lapsesta tuli huolehtia. Lapsen vanhempien keskinäinen suhde eli se, olivatko he avioliitossa toistensa kanssa, määritteli lapsen perintöoikeutta ja asemaa suvussa. Perintökaaressa alimpana olivat huoruudesta tai inestistä syntyneet, jotka jätettiin vanhempiensa tekojen takia perinnöttä. Kummien asema lapsen huolehtijoina vahvistui 1500-luvulla. Kirkkojärjestys vuonna 1571 jatkoi edelleen kasteen korostamista, ja kummit nousivat erikoisasemaan. Nykyaikaisen sijaishuollon tehtävät kuuluivat kummeille, joilla oli erityinen tehtävä toimia köyhien leskien tukena ja orpojen vanhempina. Vuoden 1571 kirkkojärjestystä seurasi kirkkolaki vuonna 1686. Siinä korostui edelleen lapsen kaste, ja laissa säädettiin myös vähemmistöihin kuuluvien, kuten aviottomien, muista uskonnoista tulleiden ja romanien lasten kastamisesta. (Harrikari 2019, 47–49, 59, 82–84.)

Valtio alkoi ottaa vastuuta lapsista 1700-luvulla. Ruotsi-Suomen ensimmäinen lastenkotiasetus annettiin vuosina 1763 ja 1766. Sekä syntyvyys että kuolleisuus olivat tuolloin erittäin korkeita, ja suuri lapsikuolleisuus sai valtiovallan huolestumaan. Imeväiskuolleisuutta haluttiin alkaa vähentää ja parantaa vanhempien taitoja huolehtia lapsistaan. Valtiopäivillä sovittiin lastenkotien perustamisesta ja kättilötoiminnan kehittämisestä. Suurin huoli oli pienistä, alle 2-vuotiasta lapsista. Heidät haluttiin saada alkeellisista oloista julkisiin lastenkoteihin, joista heidät saattoi laittaa noin 12-vuotiaina kasvatettavaksi tehtailijoille, käsityöläisille tai muille vastaaville. (Harrikari 2019, 89–91.) Suojelun ohella oli hyötynäkökulma: lapsista tahdottiin kasvattaa osaavaa työvoimaa.

Uskonnollisuus liittyi lastenkotitoimintaan vielä tuhansia vuosia myöhemmin. Suomessa lastenkodeissa vallitsi noin 1960-luvulle asti uskonnollinen ilmapiiri. Lastenkotityötä perusteltiin kristinuskolla, ja ruumiillinen kuritus lastenkodeissa saatettiin oikeuttaa Raamatulla. Joissain lastenkodeissa johtaja oli koulutukseltaan pappi. Lisäksi talvi- ja jatkosotien aikana sijaishuollossa olleita ortodoksilapsia pyrittiin joissain tapauksissa käännyttämään evankelisluterilaisiksi. Uskonnollisuus lastenkodeissa alkoi vähentyä, kun sosiaalialan ammatillinen koulutus alkoi vahvistua ja yhteiskunta alkoi maallistua. (Hytönen ym. 2016, 110.)

2.2 Sosiaalitieteellinen lapsuustutkimus ja lapsen toimijuus

Työni teoreettisina sitoumuksina ovat sosiaalitieteellisen lapsuustutkimuksen paradigma sekä sen ymmärrys lasten toimijuudesta. Kuvaan molempia tässä luvussa. Sosiaalitieteellistä lapsuustutkimusta kutsutaan myös uudeksi lapsuudentutkimukseksi (*new childhood studies*) tai lapsuuden sosiologiaksi. Allison Jamesin ja Alan Proutin (1997, 8–11) mukaan uudessa lapsuudentutkimuksessa lapsuus ymmärretään sosiaalisena konstruktiona. Se tarkoittaa sitä, että lapsuus muotoutuu sosiaalisesti ja yhteiskunnan rakenteelliset seikat vaikuttavat siihen. Lapsuuteen vaikuttaa aina lapsen ympäristö, kuten luokka, sukupuoli ja etnisuus. Uuden lapsuudentutkimuksen mukaan lapset ovat aktiivisia toimijoita omassa elämässään sen sijaan, että heitä pidettäisiin passiivisina vastaanottajina. Lapset eivät ole puutteellisia aikuisia, vaan he ovat kiinnostavia ja tutkimisen arvoisia jo lapsina. Lapsuudesta kiinnostuttiin sosiaalitieteissä 1990-luvulla, jolloin alettiin puhua lapsuuden sosiologiasta ja uudesta lapsuudentutkimuksesta. Aiemmin lapsuudentutkimusta hallitsi kehityspsykologia ja ajatus sosialisatiosta, lapsen kasvamisesta kulttuurinsa tuntevaksi aikuiseksi. Lasten leikkiä, vuorovaikutusta ja kieltä tutkittiin kehityksen symboleina. Huomiota annettiin niukasti lasten sosiaaliselle elämälle tai sille, mitä leikki paljastaa lasten sosiaalisesta kehityksestä.

Aiemmin vallinnutta sosialisatioajattelua on kritisoitu siitä, että se näkee lapsen kypsymättömänä, epätätynä ja toimintaan kykenemättömänä. Lapsi nähdään ulkoisten voimien armoilla olevana, passiivisena ja mukautuvana. Sosialisatio nähdään prosessina, jossa lapsi muuttuu sosiaalisiksi aikuiseksi. Ajattelutavan mukaan aikuisilla on suuri valta lapsen sosialisatioprosessissa. Aikuinen määrää, mihin suuntaan lapsi kehittyy. Nykyisessä lapsuudentutkimuksessa sen sijaan ajatellaan, että lapsuus ei ole vain sitä, että lapsi valmistautuu kasvamaan täysivaltaiseksi aikuiseksi. Lapsuus nähdään kiinnostavana ja tutkimuksen arvoisena tapana osallistua yhteiskunnan elämään. (James & Prout 1997, 9–11; Alanen 2009, 17–18.)

Sosialisaation kritiikki nostaa ilmoille kysymyksiä siitä, mitä käy, jos joidenkin lasten sosialisatio epäonnistuu. Mitä tapahtuu silloin, jos lapsi ei pärjää koulussa? Ajatus sosialisatiosta saa aikaan moraalista paniikkia lapsuudesta. Huoli lapsesta herää rakenteellisten ongelmien perusteella, mutta vain vähän huomiota annetaan sille, miksi lapsi on käyttäytynyt aikuisten mielestä väärällä tavalla. Perheen ja koulun roolit näyttävät sosialisaation toimijoina, jotka välittävät lapselle tietoa kulttuurista ja keinoista toimia siinä. Kyseisten instituutioiden muu vaikutus lasten elämään jää

vähälle huomiolle. Perinteistä sosialisatiomallia on myös arvostelu sen keskittymisestä länsimaiseen kulttuuriin. Lapset elävät erilaisia lapsuuksia eri paikoissa ja ajoissa, eikä voi puhua yhdestä tietystä lapsuuden mallista. Sen sijaan on monia erilaisia lapsuuksia, jotka ovat tutkimuksellisesti kiinnostavia. (James & Prout 1997, 13–14; James & James 2008, 109; Bardy 2013, 50, 61.)

Ajatus toimijuudesta liittyy sosiaalitieteelliseen lapsuustutkimukseen. Toimijuudesta on monia eri määritelmiä, mutta pääsääntöisesti se tarkoittaa ihmisen sosiaalisesti rakentunutta kapasiteettia ja mahdollisuutta toimia. Albert Bandura (Barker 2012, 240–241) jakaa toimijuuden neljään osaluueeseen: tavoitteellisuuteen, ennakoitavuuteen, itseohjautuvuuteen ja reflektoitavuuteen. Usein mielikuva toimijasta on ponteva, oma-aloitteinen ja aktiivinen ihminen, jota ympäristö ei rajoita. Toimijuuden voi kuitenkin käsittää myös laajemmin. Eri tilanteissa ja ympäristöissä toimijuus mahdollistuu eri tavoin. Toimijuutta voidaan tarkastella myös modaliteettien kautta. Modaalisuus nostaa esiin lähtökohdat, joiden pohjalta toiminta muodostuu. Toimijuuden pohjana voi olla erilaiset taidot, motivaatiot, velvollisuudet ja mahdollisuudet. (Barker 2000, 183; Hokkanen 2013, 60.)

Näkemykset lapsen toimijuudesta ovat vaihdelleet eri aikoina. Lasten toimijuudesta on alettu puhua 1900-luvulta alkaen, mitä ennen lapset nähtiin lähinnä toisten toiminnan kohteina. Lapsia ei enää pääsääntöisesti nähdä vain kasvatuksen ja hoivan vastaanottajia, vaan myös he antavat osuutensa yhteisöjen elämään. Lapset nähdään tekijöinä, kuluttajina ja vaikuttajina. Lapsuutta ajatellaan elämänvaiheena, jossa lapset ovat mukana omine osallistumiskeinoineen ja mahdollisuuksineen. (Alanen 2009, 22; Green 2000, 79; Oswell 2013, 3; Lehtinen 2009, 90.)

Uudessa lapsudentutkimuksessa sosiaalisen toimijan (*social actor*) käsite kuvaa lasten aktiivista osallistumista arkipäivän sosiaalisessa elämässä. Kun lasten toimintaa tutkitaan toimijuuden näkökulmasta, suuntautuu kiinnostus siihen, millaisia vaikuttamismahdollisuuksia lapsilla on toimintaympäristössään ja mitä seurauksia lasten toimijuudella on laajemmin yhteiskunnan sosiaalisiin rakenteisiin ja muutosprosesseihin. Sosiaalinen toiminta määritellään tekemiseksi, joka riippuu tahdosta ja jolla on tarkoitus. Myös lasten omalla tahdolla on tärkeä merkitys siinä, että he pystyvät aktiivisesti muokkaamaan, rakentamaan ja ylläpitämään ympäristöään. (Lehtinen 2009, 90–92; Campbell 1996, 25; ref. Lehtinen 2009, 92.)

Sosiologi Anthony Giddens yhdistää toimijuuden valtaan ja tietoon. Toimijalla on mahdollisuuksia ja kykyä tehdä ja vaikuttaa. Rakenne ja toimijuus liittyvät Giddensin ajattelussa toisiinsa. Rakenne on vuorovaikutuksessa muodostuva systeemi, jota toimijat muokkaavat ja jonka sisällä he ovat aktiivisia.

Myös uudessa lapsuudentutkimuksessa hyödynnetään Giddensin ajattelua rakenteen ja toimijuuden yhteenkuuluvuudesta. Lapsi on sosiaalinen toimija ja voi muokata ympäristöään. Sen lisäksi lapsuutta voi ajatella myös sosiaalisena instituutiona, joka on olemassa kaiken toiminnan taustalla. Teoreettisen kiinnostuksen kohteena on sekä lapsuus instituutiona että lasten aktiivisuus, jonka instituutiot mahdollistavat. (Prout & James 1997, 27; Tucker 1998, 76–78.)

Lapsia ympäröivät lapsuuden instituutiot, joita ovat muun muassa perhe, päivähoito, koulu ja lastensuojelu. Instituutiot säätelevät niin kutsuttua normaalilapsuutta – toisaalta yleispätevää normaalilapsuuden kaavaa on vaikea muodostaa, koska lapsuus on erilaista eri ajoissa ja paikoissa. Instituutiot eivät pelkästään määritä lapsuutta ulkopuolelta, vaan myös lapset itse osallistuvat osaltaan lapsuuden rakentamiseen. Instituutiot tarjoavat lapsille mahdollisuuksia toimintaan ja osallisuuteen, mutta samalla ne osallistuvat lasten suojelemiseen. Se rajaa lasten mahdollisuuksia toimia ja vaikuttaa. Lapset tasapainoilevat rajoittavan suojelun ja mahdollistavan toimijuuden välimaastossa. (James & James 2008, 107; Alanen 2009, 22–23; Prout 2005, 31–33.)

Tämä pro gradu -työni liittyy erääseen lapsuuden instituutioista, lastensuojeluun ja tarkemmin määriteltynä lastensuojelun sijaishuoltoon. Lastensuojelu voi äärimmillään päättää lapsen asuinpaikasta ja samalla turvata lapsen lapsuutta, mitä tehdään sijaishuollossa. Lastensuojelussa tehtäviin päätöksiin liittyy hyvän lapsuuden normittaminen. Hyvää lapsuutta voi elää monella tavalla, mutta joissain tilanteissa lastensuojelussa pitää päättää siitä, voiko lapsi elää biologisten vanhempiansa kanssa ja millainen sijaishuoltopaikka hänelle sopisi. Tällöin lastensuojelun työntekijät normittavat vahvasti sitä, millaista on hyvä lapsuus ja missä hyvää lapsuutta voi viettää. (Alanen 2009, 23.)

Tässä työssä pohdin, miten lapsen toimijuudelle annetaan tilaa sijaishuoltopaikan uskonnollisessa ilmapiirissä. Toimijuus käsitteenä sopii tutkimukseeni, koska mielenkiintoni kohteena on lapsen oman vakaumuksen huomioiminen sijaishuoltopaikassa. Kukaan ei ole toisista riippumaton, ja ympäristö rajaa ja mahdollistaa toimijuutta. Sijaishuollossa oleva lapsi on erityisen suojelun tarpeessa, minkä takia sosiaalitoimi on tehnyt päätöksen laittaa hänet sijaishuoltopaikkaan. Se rajaa osittain hänen toimintansa mahdollisuuksia. Tämän työni viidennessä luvussa pohdin, miten haastateltavieni toimijuus on mahdollistunut sijaishuoltopaikassa.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Fenomenologinen hermeneutiikka tutkimusstrategiana

Tässä työssä tutkimustehtävänäni on selvittää, millaisia kokemuksia sijoitetuilla on sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Vastaan tehtävään seuraavilla tutkimuskysymyksillä: Miten sijoitettu on kokenut sijaishuoltopaikan uskonnollisuuden? Miten lastensuojelun sosiaalityössä tunnistetaan aiheeseen mahdollisesti liittyviä ongelmia? Mitä vaikutuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudella on ollut sijoitetun elämään myöhemmin?

Tämä luku on tarkoitettu työni tieteenfilosofian, fenomenologisen hermeneutiikan kuvaamiselle. Fenomenologinen hermeneutiikka on sopiva tutkimusstrategia, sillä selvitän aineistostani ilmeneviä ihmisten kokemuksia. Tavoitteeni on ollut tuoda monipuolisesti esiin se maailma, mitä haastateltavat välittivät kokemuksistaan sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Kun kokemusta tutkitaan fenomenologian keinoin, lähtökohta on subjektiivisen tietoisuuden rakentumisessa ja kokemuksissa. Kokemus käsitetään ihmisen kokemuksellisenä suhteena omaan todellisuuteensa eli siihen maailmaan, jossa hän elää. Tarkoituksellisuus sävyttää ja jäsentää tietoisuuden suhdetta elämismaailmaan. Tietoisuus rakentuu hetkessä tehtävissä havainnoista, joista jäsenyy merkityksellisiä kokemuksia. Lopulta kokemuksista muotoutuu sisäisiä malleja, itsestään selvää tietoa ympäröivästä maailmasta. Subjektiivisella tietoisuudella on intentionaalinen luonne. Se pyrki varmentamaan toiminnassa havaintojen ja toiminnassa rakentuvien merkitysten pysyvyyden. Kokemukset koostuvat merkityksistä, ja kokemuksia tutkittaessa tutkitaan niiden merkitysisältöä. Subjektiivisen tietoisuuden hahmottaman maailma rakentuu lopulta yksilölliseksi elämismaailmaksi, jonka kautta ymmärretään havaintoja ja kokemuksia. (Laine 2010, 29–30; Perttula 2011, 116; Ulvinen 2014, 91–92.)

Hermeneutiikka on teoria ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Fenomenologiaan hermeneuttinen ulottuvuus liittyy tulkinnan tarpeen takia. Olen kerännyt aineistoni haastattelemalla ihmisiä, jotka ovat joutuneet pukemaan sanoiksi kokemuksensa sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Minun tehtäväni kokemusten tutkijana on tehdä heidän sanomisistaan mahdollisimman oikea tulkinta. Haastateltavan taito ilmaista kokemuksiaan vaikuttaa siihen, millaisena hänen kokemuksensa välittyy tutkijalle. Hermeneuttisen tutkimuksen kohteena onkin ihmisten välinen vuorovaikutus ja ilmaisut. Ilmaisut voivat olla sanallisia tai ruumiillisia, ja niissä on aina merkityksiä. Hermeneuttisessa tutkimuksessa tutkija lähestyy merkityksiä ymmärtämällä ja tulkitsemalla. (Laine 2010, 31–33.)

Minulla ei ole haastateltavien kertomuksista muita todisteita kuin se, mitä he ovat puhuneet minulle kokemuksistaan. Kokemukset ovat aina omakohtaisia. Ne ovat tapahtuneet tietyille henkilölle tietyssä paikassa ja ajassa. Fenomenologia tarkastelee nimensä mukaisesti sitä, miten asiat ilmenevät koettuna ja elettyinä ja millaisia merkityksiä niillä on. Näin ollen tutkin kokemuksia sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta kokijoiden itsensä välittämänä tietona sen sijaan, että etsisin kokemuksille esimerkiksi psykologisia syitä. Jokaisella on oma kokemusmaailmansa ja oma suhteensa asioihin. Sijaisperheessä elävällä lapsella on erilainen kokemus perheessä olosta kuin sijaisperheen vanhemmalla, vaikka ulkopuolelta katsoen he elävät samassa perheessä. Jokaisen oma elämänsähistorian varrella muodostunut näkökulma vaikuttaa kokemukseen. Fenomenologisen tutkimuksen tarkoitus on lisätä ymmärrystä jostain ilmiöstä ja lopulta mahdollisesti auttaa inhimillisen todellisuuden ongelmien selvittämisessä. (Laine 2010, 28–29; Suorsa 2011, 174–175.)

Edmund Husserl (1859–1938) kehitti fenomenologian lisäyksenä luonnontieteelliselle tutkimukselle ja vastalauseena psykologismille. Hän piti luonnontieteitä riittämättöminä kuvaamaan todellisuuden rakennetta. Psykologismi oli tuolloin ujuttautunut tieteseen, ja sen pyrkimyksenä oli osoittaa inhimillisen tietämisen rajoittuneisuus. Husserlin fenomenologia oli transsendentaalifilosofiaa, joka tarkoittaa kokemuksen mahdollisuusehtojen tarkastelua. Siinä pohditaan, kuinka asioiden tulisi olla, jotta kokemus olisi mahdollinen. Husserl korosti tutkimuksessa tietoisuuden kohteeseen suuntautuvan luonteen perusrakenteen tutkimusta. Kohteeseen suuntautuvan tiedon perusrakenne on Husserlin mukaan luonteeltaan merkityksellinen. Merkitysrakennetta ei Husserlin mukaan voi tutkia sellaisenaan, vaan sitä on tutkittava tietoisuuden suorittamien toimintojen kautta. Fenomenologia soveltuu menetelmänä kaikille tieteenaloille, joissa kiinnostuksen kohteena on yksilön kokemukset. Näin ollen se on sopiva myös minun työhöni, jossa selvitän ihmisten kokemuksia. (Perttula 1995, ii, 6; Koivisto ym. 2014, 17.)

Fenomenologiassa korostuu yksilön näkökulma. Taustalla vaikuttaa kuitenkin ajatus yksilöä ympäröivän yhteisön huomioimisesta. Fenomenologiaan kuuluu ajatus siitä, että yksilö on pohjimmiltaan yhteisöllinen. Merkitykset eivät ilmesty yksilön mieleen yksinään, vaan ne rakentuvat yhteisöllisesti. Merkitykset ovat luonteeltaan intersubjektiivisiä eli ne yhdistävät yksilöitä toisiinsa. Ihminen pystyy ymmärtämään toisen kokemuksesta niitä merkityksiä, jotka ovat luonteeltaan yhteisöllisiä eli jaettuja. Jokainen kokee asiat itse omassa maailmassaan, mutta saman yhteisön jäsenillä on jaettuja tapoja kokea maailma. Niin tutkija kuin tutkittavatkin ovat osa jonkin yhteisön merkitysten perinnettä, ja yksilön kokemukset paljastavat jotain myös yhteisistä kokemuksista. (Laine 2010, 29–30.)

Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena ei ole tehdä universaaleja yleistyksiä, vaan ymmärtää tutkittavien merkitysmaailmaa. Minun tavoitteeni tässä työssä ei ole tehdä yleistyksiä siitä, millaista uskonnollisuus sijaishuoltoapaikoissa on tai ei ole. Sen sijaan tavoitteeni on miettiä keräämäni aineiston pohjalta sitä, millaisia kokemuksia sijoitetuilla on. Esimerkiksi ”hyvä sijaishuoltoapaikka” ei ole yleistys kaikista sijaishuoltoapaikoista. Jokainen hyvä sijaishuoltoapaikka on erilainen ja jokainen määrittelee sen eri tavoin kokemustensa pohjalta. (Laine 2010, 30.)

Tavallisesti arkielämässä ihminen toimii luontaisen ymmärryksen varassa, jota hermeneuttisessa ja fenomenologisessa ajattelussa nimitetään esiymmärrykseksi. Tutkijan kriittisessä esiymmärryksessä on kysymys siitä, miten hän voi ymmärtää toisen kertomaa tarinaa ilman, että tulkitsee kerrottua omien lähtökohtiensa mukaisesti. Se on mahdollista niin, että tutkimusprosessin eri vaiheissa tutkija tarkastelee omia ennakkoluulojaan kriittisesti ja pohtii kriittisesti, mitä tutkittavat tarkoittaa. Välttämättä hän ei tarkoita juuri sitä, mikä tutkijalla tulee ensin mieleen. Toisen tarkoittamia merkityksiä ei voi tavoittaa, ellei pääse irti omista ennakkoluuloistaan. Kriittisyys omia ennakkoluuloja kohtaan on tärkeää siksi, että todennäköisesti tutkija elää ainakin jollain tavalla samassa kulttuurissa tutkittavien kanssa. Näin ollen hänellä on jonkinlainen ymmärrys tutkittavan kertomista asioista. Tutkimusta tehdessä on ainakin hyvä ottaa etäisyyttä aiempiin tutkimuksiin siksi aikaa, kun tekee omia tulkintojaan. (Laine 2010, 31–33.)

3.2 Aineiston esittely

Tässä luvussa kuvaan aineistoani ja sen hankintaa. Tässä työssä olen kiinnostunut ihmisistä, jotka ovat olleet sijaishuollossa ja jotka haluavat kertoa kokemuksiaan ja ajatuksiaan sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta. Rajasin tutkittavat täysi-ikäisiin ihmisiin aiheen arkaluontoisuuden takia. Täysi-ikäinen on usein jo jonkin verran ehtinyt käsitellä menneisyyttään sijaishuollossa ja jäsenellä ajatuksiaan. Aineistoni keräsin haastattelemalla. Haastattelu oli sopiva aineistonkeruumenetelmä, koska tarkoitukseni on tutkia ihmisten kokemuksia. (Hirsjärvi ym. 2007, 180.)

Aloitin aineiston keräämisen tekemällä haastattelukutsun (liite 1). Välitin haastattelukutsua kahden järjestön, valtakunnallisen lastensuojelujärjestö Pesäpuu ry:n ja uskonnollisista yhteisöistä eronneiden järjestön Uskontojen uhrien tuki ry:n kautta. Järjestöjen työntekijät jakoivat kutsua järjestöjen suljetuissa Facebook-ryhmissä. Pesäpuun työntekijät jakoivat kutsua Selviytyjät-verkoston ryhmässä ja Uskontojen uhrien tuen työntekijät jakoivat sitä yhdistyksen

vertaistukiryhmissä, jotka koostuvat erilaisista uskonnollisista yhteisöistä eronneista tai eroa harkitsevista. Haastateltavat ottivat itse minuun yhteyttä.

Sopivien haastateltavien löytäminen ei ollut helppoa. Saman oli havainnut myös lastenkotiin sijoitettujen kokemuksia väitöskirjaansa kartoittanut Tuija Eronen aineistoa kerätessään. Oletan, että syynä saattoi olla aiheen marginaalisuus. Erittäin harva on kokenut elämänsä aikana sijoituksen. Sijoitetuista moni ei välttämättä mieti uskontoa, jos se ei ole näkynyt sijaishuoltopaikassa. Eronen tavoin luulen myös, että aineistonkeruun vaikeuden yhtenä syynä on se, että sijoitukseen liittyvät muistot ovat osa hyvin henkilökohtaista elämää. Siitä ei välttämättä haluta keskustella itselle vieraan, mahdollisesti vain kerran tavattavan ihmisen kanssa. (Eronen 2012b, 60.)

Lopulta viisi kriteereihin sopivaa ihmistä ilmoittautui haastateltavaksi. Toteutin haastattelut keväällä ja kesällä 2018 sekä talvella 2019. Lähetin haastateltaville haastattelukysymykset (liite 2) nähtäväksi ennen haastattelua, jotta he saisivat halutessaan rauhassa tutustua kysymyksiin ja miettiä vastauksia niihin. Tein haastattelut puolistrukturoituna eli kysyin haastateltavilta suunnilleen samat asiat samassa järjestyksessä, mutta annoin keskustelun poukkoilla eri aiheisiin haastateltavan mielenkiinnon mukaan (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47). Haastateltavista kolme tapasin kasvotusten. Yhden kanssa tein haastattelun puhelimesta ja yhtä haastattelin Skypessa. Kukin haastattelu oli noin tunnin mittainen. Nauhoitin haastattelut, mistä kerroin haastateltavalle etukäteen. Myöhemmin litteroin nauhoitukset, ja litteroitu teksti toimii analyysini aineistona.

Haastateltavia yhdistää sijoitus lapsuudessa ja nuoruudessa, mutta muuten he olivat hyvin heterogeeninen joukko. He koostuivat sekä miehistä että naisista. Maantieteellisesti haastateltavat sijoittuivat eri puolille Suomea. He olivat hyvin eri ikäisiä. Haastatteluhetkellä nuorin oli juuri tullut täysi-ikäiseksi ja vanhin oli yli 50-vuotias. Heidän kokemuksensa sijoittuvat siis hyvin erilaisiin ajankohtiin, jolloin sosiaalihuollossa on sovellettu erilaisia lakeja ja toimintatapoja. Aineiston pienuuden ja eri ajankohtiin sijoittuvien kokemusten takia työni perusteella ei voi tehdä yleistyksiä siitä, miten sosiaalityössä toimitaan. Sen sijaan työni on haastateltujen kokemuksia selittävä ja ymmärtävä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85.)

Haastateltujen uskonnolliset taustat olivat hyvin samankaltaisia, ja aineisto painottuu kotimaisiin vapaiden suuntien herätysliikkeisiin. Kolmella haastateltavalla oli kytköksiä helluntaiseurakuntaan ja yhdellä vapaaseurakuntaan. Yhden perhe kuului viidesläiseen liikkeeseen. Eräällä haastateltavalla oli taustaa kristinuskon ulkopuolisesta vähemmistöuskonnosta, jota en sen harvinaisuuden takia mainitse

nimeltä. Syynä haastateltavien yhtenäiselle taustalle saattaa olla se, että vapaisiin suuntiin ja viidesläisyyteen kuuluvat eivät erotu yleisestä suomalaisesta kulttuurista tavallisesti kovin voimakkaasti. Voi olla, että niihin kuuluvat päätyvät siksi muita uskonnollisia vähemmistöjä helpommin sijaisperheiksi. Samankaltaisiin uskonnollisiin liikkeisiin kuulumisesta huolimatta haastateltavien kokemukset olivat keskenään hyvin erilaisia.

Haastatellut ovat kertoneet minulle arkaluonteisista aiheista. Sen takia minulle on ollut koko tutkimusprosessin ajan tärkeää, että suojelen sekä heidän että heidän biologisten perheidensä ja sijaisperheidensä yksityisyyttä. Työssäni olen antanut haastatelluille uudet nimet, jotka eivät muistuta heidän oikeita nimiään, liity heidän oletettuun sukupuoleensa tai ole heidän ikäluokkansa tyypillisiä nimiä. Kutsun tässä työssä haastateltuja seuraavilla nimillä: Laura, Pasi, Anna, Lotta ja Kaisa.

3.3 Laadullinen aineistolähtöinen sisällönanalyysi tutkimusmetodinä

Analysoin aineistoni laadullisella metodilla, aineistolähtöisellä eli induktiivisella sisällönanalyysillä. Tässä luvussa esittelen analyysimenetelmäni ja kuvaan analyysini kulkua. Laadullinen sisällönanalyysi sopii metodiksi tutkimuskysymykseeni vastaamiseen, koska tarkoitukseni on ymmärtää ja kuvata ihmisten kokemuksia (Hirsjärvi ym. 2007, 219). Analyysini on aineistolähtöinen eli teoria ei ohjaa tutkimustani, vaan sen sijaan peilaan aineistosta saatuja tuloksia teoreettiseen viitekehykseen. Sisällönanalyysi on systemaattinen ja objektiivinen menetelmä, jolla saadaan kuvaus ilmiöstä tiivistetyssä muodossa. Tavoitteena on kuvata haastattelujen sisältöä sanallisesti eli minun työssäni tuoda ilmi, millaisia kokemuksia sijaishuollossa olleilla on uskonnosta. Analyysissa aineisto pilkotaan pieniin osiin, minkä jälkeen siitä rakennetaan käsitteitä. Niitä yhdistelemällä saadaan vastaus tutkimustehtävään, ja tuloksissa kuvataan luokitteluista muodostuneet kategoriat ja niiden sisällöt. Johtopäätöksissä pyritään ymmärtämään, mitä tutkittavat tarkoittivat. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103, 106, 112–113.)

Metodini eli aineistolähtöisen sisällönanalyysin voi kuvata kolmevaiheisena prosessina. Keräämisen jälkeen aineisto redusoidaan eli pelkistetään. Seuraavana se klusteroidaan eli ryhmitellään, ja viimeisenä vaiheena on aineiston abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Omassa työssäni analysoitavana aineistona ovat olleet litteroidut haastattelut, joita tein yhteensä viisi. Litteroinnin jälkeen pelkistin aineiston tiivistämällä puheenvuorot yhteen lauseeseen (taulukko 1). Lisäksi rajasin siitä pois kohdat, jotka eivät vastaa tutkimustehtävääni. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–109.) Tällaisia oli esimerkiksi yleinen jutustelu haastateltavan kanssa, kuten säästä tai joukkoliikenteestä

puhuminen. Haastattelun sujuvuuden ja tutustumisen kannalta keskusteltu oli oleellista, mutta se ei kuitenkaan vastannut tutkimuskysymyksiin.

Alkuperäisilmaus	Pelkistetty ilmaus
<p>Se tuntui mulle luonnolliselta, koska mulla oli sellainen peruskristillinen pohja. Meidän äiti ei muuten, mutta joulut on olleet aina sellaisia, että jouluna pitää mennä kirkkoon. Et joulu on ollut sellaista, että käytös muuttui, et kun joulu oli ohi, se alkoi olla taas ihan normaalia.</p>	<p>Oma vakaumus on aina ollut kristillinen</p>
<p>Mulla on kaksi pikkuveljeä ja meidät sijoitettiin, kun olin 6-vuotias. Siihen oli syynä mun vanhempien alkoholinkäyttö. Tilannetta oli jo seurattu pitkään, mutta lopulta meidät piti kokonaan sijoittaa pois kotoa. Ei ollut enää vaihtoehtoa.</p>	<p>Haastateltava ja kaksi pikkuveljeä sijoitettiin 6-vuotiaana vanhempien alkoholinkäytön takia.</p>
<p>Ensimmäisenä päivänä siellä sijaiskodissa, joka oli helluntailainen, minulta kysyttiin, olenko uskossa. Sanoin, että olen. Kasvattiäiti teki minulle selväksi, että et sinä usko.</p>	<p>Helluntailaisessa sijaiskodissa kysyttiin ensimmäisenä päivänä, oletko uskossa ja tehtiin selväksi, että et ole.</p>

Taulukko 1. Esimerkki aineiston pelkistämisestä.

Pelkistämisen jälkeen siirryin aineiston ryhmittelyyn. Kävin tarkasti läpi aineistosta pelkistetyt alkuperäisilmaukset ja etsin aineistosta samankaltaisuuksia. Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet ryhmittelin ja yhdistelin luokaksi ja kuvasin luokan nimeä kuvaavalla käsitteellä eli alaluokalla. Taulukossa 2 kuvaan tätä tarkemmin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110.)

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
Suhtautuu kriittisesti uskontoihin.	Kriittinen suhtautuminen uskontoihin
Isä on ollut alkoholisoitunut ja äidillä ollut taloudellisia ongelmia ja kuormitusta.	Vanhempien ongelmat
Lastenkodissa luki itsenäisesti Raamattua.	Itsenäinen uskonnon harjoittaminen

Taulukko 2. Esimerkki aineiston luokittelusta pelkistettyjen ilmausten pohjalta.

Aineiston luokittelun jälkeen abstrahoin aineiston (taulukko 3). Erotin aineistosta tutkimuksen kannalta oleellisen tiedon ja muodostin valikoidun tiedon perusteella teoreettisia käsitteitä. Yhdistelin saatuja luokituksia niin kauan kuin se aineistoni kannalta tuntui mielekkäältä: alaluokista muodostin vielä yläluokat sekä pääluokat ja niistä yhdistävät luokat. Sen jälkeen minusta tuntui, että olin muodostanut tarpeeksi luokkia ja saanut aineiston pelkistettyä. En enää keksinyt, miten olisin pilkkonut aineistoa enää pienempiin osiin. Saamieni käsitteiden avulla muodostin kuvan tutkimusaineistostani, jota esittelen työni neljännessä ja viidennessä luvussa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 111.)

Yläluokka	Pääluokka	Yhdistävä luokka
Uskonnollinen osallistuminen omasta halusta	Myönteinen kokemus sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta	Sijaishuoltopaikan uskonnollisuus
Vakaumuksellinen ristiriita	Kielteinen kokemus sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta	Sijaishuoltopaikan uskonnollisuus
Uskonnosta puhumisen mahdottomuus sosiaalityöntekijän kanssa	Kohtaamattomuus sosiaalityössä	Uskonnollisten aiheiden tunnistaminen sosiaalityössä

Taulukko 3. Esimerkki aineiston luokittelusta yläluokan, pääluokan ja yhdistävän luokan muodostamisella.

3.4 Tutkimuseettiset kysymykset

Tein työni Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) määrittämiä ohjeita noudattaen. Seurasin Tutkimuseettisen neuvottelukunnan tutkimuseettistä ohjetta hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja

ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisiä perinteitä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019.) Olen pyrkinyt huomioimaan eettiset periaatteet koko työni ajan. Jo työn suunnitteluvaiheessa ennen haastateltavien etsintää otin huomioon, että kyseessä on tutkittaville mahdollisesti arka ja henkilökohtainen aihe, joten tutkimuksen teko vaatii erityistä herkkyyttä ja eettisten asioiden huomioimista. Tässä luvussa kuvaan tarkemmin tutkimusprosessini taustalla olleita tutkimuseettisiä periaatteita.

Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu rehellisyys, huolellisuus, tarkoituksenmukaiset menetelmät, toisten työn huomioiminen ja kunnioittaminen, tarvittavien tutkimuslupien hankkiminen ja eettisen ennakoarvion tekeminen, sidonnaisuuksien ilmoittaminen ja mahdollisen esteellisyyden huomioiminen (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6–7). Minä olen tutkimuksessani huomioinut hyvän tieteellisen käytännön pyrkimällä huolelliseen työskentelyyn niin suunnittelussa, aineiston keräämisessä kuin analyysin tekemisessä. Olen pyrkinyt tarkasti esittelemään aineistoni ja tekemäni analyysin, jotta toimintani olisi luotettavaa ja avointa.

Aineiston esittely on tärkeää, mutta eettisesti tehdyssä tutkimuksessa pitää myös kunnioittaa tutkittavien yksityisyyttä. On varmistettava, ettei heitä voi tunnistaa valmiista työstä. Olen käsitellyt aineiston luottamuksellisesti. Olen pitänyt sen vain itselläni, ja työn valmistumisen jälkeen tuhoan aineiston. Valmiiseen tekstiin olen laittanut näytteitä aineistosta ja analyysini kulusta. Olen ollut tarkka siitä, että näytteistä ei voi tunnistaa ketään. En esimerkiksi mainitse tarkkoja maantieteellisiä paikkoja tai ihmisten nimiä. Ne eivät ole edes merkityksellisiä tutkimustehtävän kannalta. Uskonnolliset yhteisöt mainitsen tekstissäni yhtä lukuun ottamatta, koska haastateltavien yhteisöt ovat Suomessa verrattain yleisiä. Yhden uskonnon jätän mainitsematta, koska kyseessä on Suomessa harvinainen ryhmä. Olen antanut haastateltavilleni peitenimet, jotta heitä ei voisi tunnistaa. (Kuula 2011, 61–64.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019, 7–9) on koonnut yhteen ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettisiä periaatteita. Periaatteissa korostuu tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja pyrkimys siihen, ettei aiheuta tutkittavalle haittaa. Olen koko prosessin ajan pyrkinyt pitämään mielessäni sen, ettei tutkimus saa aiheuttaa haittaa tutkittavilleni tai muille – tarkoituksena on tuottaa uutta tietoa sijaishuollosta eikä vahingoittaa ketään. Sen takia olen tehnyt tutkittaville selväksi, että suojelen heidän anonymiteettiaan ja kunnioitan itsemääräämisoikeuttaan. Sijoitetut ovat haavoittuvassa asemassa, koska heidän biologisen perheensä olot ovat vaatineet erityistä puuttumista. Minun haastateltavistani osa oli kokenut kaltoinkohtelua myös sijaishuoltopaikoissa, mikä on

vaurioittanut heitä entisestään. Jari Luomanen ja Pirjo Nikander (2017, 290–291) ovat eritelleet haastattelututkimuksen eri vaiheiden eettisiä ulottuvuuksia alkaen hankkeen suunnittelusta aina tutkimuksesta raportointiin. Yhteydenottovaiheessa on Luomasen ja Nikanderin mukaan olennaista kuvata tutkimuksen tarkoitus ymmärrettävällä tavalla ja kertoa osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Olen huomionnut itsemääräämisoikeuden niin, että olen haastattelukutsussa (liite 1) ja haastattelussa korostanut sitä, että osallistumisen tutkimukseen saa perua missä tahansa prosessin vaiheessa. Jokainen haastateltava on vapaaehtoisesti ilmoittautunut mukaan työhöni. Kukaan ei tahtonut keskeyttää prosessia. Haastattelutilanteessa on Luomasen ja Nikanderin mukaan tärkeää huomioida mahdollisuus sille, että haastateltava voi reagoida aiheeseen ja hänelle saattaa joutua järjestämään mahdollisuuden haastattelun aiheuttamien tunteiden purkamiseen. Myös kohtaaminen, kuunteleminen ja turvallisen haastattelutilanteen luominen ovat keskeistä. Olin varautunut siihen, että haastateltavat saattaisivat reagoida vahvasti haastattelutilanteessa ja heitä saattaisi joutua esimerkiksi ohjaamaan jatkotuen piiriin. Todellisuudessa kukaan ei vaikeista asioista kertomisesta huolimatta vaikuttanut siltä, että olisi tarvinnut apua haastattelun jälkeen. Sen mahdollisuuteen oli kuitenkin hyvä varautua.

Koska kaikki haastateltavat olivat ilmoittautuneet mukaan vapaaehtoisesti, saattaa olla, että he olivat jo käsitelleet kokemuksiaan sen verran, ettei asia ollut heille enää niin arka. Kuula (2011, 135–142) kirjoittaa siitä, että tavallisesti jonkin aiheen araksi kokevat eivät osallistu aihetta käsittelevään tutkimukseen. He kokevat asian niin yksityiseksi, etteivät tahdo jakaa sitä tutkijan kanssa. Monella haastateltavistani oli sijaishuoltovuosista jo aikaa, joten he olivat oletettavasti ehtineet käsitellä kokemuksiaan ja antaa sille merkityksiä. Heillä ei ollut enää akuuttia kriisiä. Jokainen oli ilmoittautunut tutkittavaksi vapaaehtoisesti, joten he olivat luultavasti itse arvioineet, että pystyvät kertomaan minulle kokemuksistaan.

Kuulan (2011, 153–154) mukaan tutkijan voi olla monessa tapauksessa vaikea pysyä neutraalina tutkittavien kanssa. Syynä tähän on se, että tutkija on riippuvainen tutkittavasta. Tutkittavat mahdollistavat hänen työnsä tekemisen. Kuula korostaa, että tutkimustilanteessa ei välttämättä ole viisasta ilmaista mielipiteitään suoraan, jos riskinä on tutkittavien pettymys tai suuttumus. Koin pääsääntöisesti helpoksi osoittaa tutkittaville empatiaa. En arvottanut tai kiistänyt haastateltavien kertomia kokemuksia, koska työni lähtökohtana on tutkittavien omat kertomukset. Graduprosessin aikana työskentelin sosiaalityöntekijän viransijaisena ja välillä oli vähällä tuhtua kritiikistä, jota haastateltavat esittivät muita sosiaalityöntekijöitä kohtaan. Ehkä oman työkokemukseni perusteella minusta tuntui välillä, että työntekijä oli saatettu ymmärtää väärin. Pysin kuitenkin pysymään

neutraalina ja kunnioittamaan haastateltavan kokemusta. Jostain syystä haastateltavalle oli jäänyt kokemus, että sosiaalityöntekijä oli kohdellut häntä väärin. Minun tehtäväni ei ollut ratkaista ongelmaa tai ottaa siihen kantaa. Pysin myös muistamaan, että en voi olla vastuussa jonkun toisen saamista arvostelusta. Jos olisin ilmaissut tilanteessa olevani työntekijöiden puolella, olisi haastateltava saattanut loukkaantua, mikä olisi voinut vaikuttaa hänen kokemuksensa kerrontaan.

4 Kokemuksia sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta

4.1 ”Hyvässä hengessä meillä toimittiin”

Tässä luvussa esittelen myönteisiä kokemuksia, jotka analyysini avulla nousivat aineistosta esiin. Myönteiset kokemukset sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta liittyivät uskonnolliseen osallistumiseen omasta tahdosta, erilaisten vakaumuksen kunnioittamiseen ja yhteisöllisyyteen. Jokainen haastateltava toi ilmi ainakin jotain myönteisiä kokemuksia, vaikka monen kokemukset painottuivat kielteisiin. Viidestä haastatellusta yhdellä, Kaisalla, kokemukset sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta olivat pelkästään hyviä. Hän oli ollut pitkään samassa sijaisperheessä, johon oli hyvin kotiutunut. Hänen biologiset vanhempansa olivat hänen sanojensa mukaan tavallisia, evankelis-luterilaisia tapakristittyjä, mutta Kaisa oli omaksunut sijaisperheen viidesläisyyteen painottuvan uskonnollisuuden. Hän kävi aikuisenakin lapsuuden yhteisön tilaisuuksissa. Lapsena leireillä ja tapahtumissa saadut ystävät olivat hänen elämässään edelleen läsnä:

Parhaita lapsuusmuistoja on leirit ja uskonnollinen tanssiryhmä, jonka kanssa kiersimme Suomea ja ulkomaita. Sain paljon kavereita, joista osa on säilynyt elämässäni ihan tänne aikuisuuteen asti. (Kaisa)

Uskonnollisen yhteisön tarjoaminen ihmissuhteiden ja harrastusten merkitys korostui haastatelluilla, kun he miettivät kokemustensa myönteisiä puolia. Kaisan tavoin Pasi oli saanut uskonnollisessa toiminnassa aikuisikään kestäneitä ystävyysuhteita. Yhteisöllisyys voi olla yksilön elämässä merkittävä suojaava tekijä. Sijoitettujen lasten elämässä on tavallisesti hyvin runsaasti muutoksia. Seurakunnan toiminnassa lapsi voi ihannetilanteessa ohjatusti harjoitella sosiaalisia taitoja ja saada yhteisön aikuisilta huomiota ja hyväksyntää. Turvallisena koettu yhteisö on heille silloin tärkeä kuulumisen paikka, joka voi tarjota tasapainoisia ihmissuhteita. Näin oli haastatelluista Kaisalla ja Pasilla, joilla seurakunnasta alkaneet ystävyydet olivat jatkuneet aikuisikään saakka. (Puustjärvi 2010, 163; Ruoho 2013, 34–36.)

Lisäksi uskonnollinen yhteisö oli tarjonnut mahdollisuuksia harrastaa. Kaisa ja Pasi pitivät hyvänä sitä, että oli seurakunnan toiminnassa saanut kokeilla eri lajeja. Isossa-Britanniassa on viime vuosikymmenten aikana virinnyt erityinen kiinnostus sijoitettujen lasten ja nuorten vapaa-ajan viettoon. Harrastuksia pidetään erityisen tärkeintä sijoitetuille lapsille ja nuorille. Mielekäs tekeminen

auttaa jaksamaan arjessa, ja harrastuksissa on mahdollista opetella sosiaalisia taitoja ja luoda ystävyys-suhteita. (Ward ym. 2002, 14; Gallager & Green 2012, 445; Hytönen 2016, 129.)

Hyviä kokemuksia seurakunnan toiminnasta esiin tuoneet haasteltavat korostivat sitä, että seurakunnassa käyminen oli vapaaehtoista. Osallistumiseen ei ollut pakotettu, mutta toisaalta osallistumista ei ollut estetty. Uskonnollinen osallistuminen oli lähtenyt heidän omista toiveistaan, ei ulkopuolisesta pakosta tai rajoituksesta, ja silloin se oli jäänyt mieleen myönteisenä kokemuksena. Kaisa kuvasi kokemuksiaan seuraavasti:

En aina halunnut lähteä seurakuntaan enkä muista, että siihen olisi painostettu. Toki seurakuntaan liittyvissä harrastuksissa, kuten kuorossa ja tanssissa, oli pakko käydä silloin, kun harkat oli. Mutta ihan hyvässä hengessä meillä toimittiin, eikä pakotettu, vaan rohkaistiin ja kannustettiin lähtemään ja pidettiin muuten tärkeänä seurakunnan tilaisuuksiin osallistumista. (Kaisa)

Lotta koki myönteisenä sen, että hänen ei helluntailaisessa sijaisperheessä ollut pakko osallistua uskonnolliseen toimintaan. Hänen biologinen äitinsä kuuluu harvinaiseen vähemmistöuskontoon ja Lotta itse määritteli olevansa ateisti. Lotalla itsellään, hänen äidillään ja sijaisperheellä oli siis kaikilla toisistaan eroavat vakaumukset. Lotta kertoi biologisen äitinsä toivoneen, että sijaisperheessä kunnioitettaisiin lapsen omaa toivetta osallistua tai olla osallistumatta uskonnolliseen toimintaan. Tässä tapauksessa oli käynyt äidin toiveen mukaisesti, ja uskontojen eroavaisuuksista huolimatta sijaisperheessä oli kunnioitettu jokaisen vakaumusta ja toiveita. Lotta kertoi, että sijaisperheessä ei painostettu eikä pakotettu mihinkään, vaikka sijaisperheen vanhemmat eivät peitelleet vakaumustaan. Kaikki pystyivät hyväksymään toisensa:

Et kyllä ne nyt näkee, et on kotona jotain pientä sellaista, et on Raamattua kirjajhylyssä ja tietää, et niiden arvot on aika sellaiset omantapaiset. Ja sit, vähän, just niillä on tosi sellaista, et naiset tekee näin ja miehet tekee näin, jotenkin sellainen tosi jakautunut. (Lotta)

He usko, että Jumala on johdattanut meidät yhteen. Ja tavallaan, ajattelen ja olen sanonut, että se on teidän tapa uskoa, ja se on ihan ok, että ajattelette noin. (Lotta)

Eri tapoihin tutustuminen avartaa maailmankuvaa. Lotta näki myönteisenä sen, että uskonnollisessa sijaisperheessä kasvaneena oli saanut tutustua erilaiseen kulttuuriin ja oppia tuntemaan eri tavoin ajattelevia ihmisiä. Hän kuvasi myös, että toisiin tutustuminen oli auttanut häntä oman maailmankatsomuksen rakentamisessa ja määrittelyssä:

Olin viime kesänä sellaisella leirillä, vähän kai kuin rippileiri tai sen tyyppinen, mut sellaisella, et sit sen jälkeen se tehdään se upotuskaste. Niin mä olin katsomassa sitä. Ihan siisti kokemus, mutta kun oon itse ateisti, niin oli vähän sellainen olo, että tää ei oo mun paikka, mitä mä täällä teen. (Lotta)

Edellä kuvaamani tapahtumat ovat sijaisperheistä, mutta myönteisiä kokemuksia oli myös laitoshoidosta. Lauralle oli jäänyt hyvänä muistona mieleen se, kun hänelle oli lastenkodissa ohjaaja lukenut illalla Raamattua ja antanut uskonnollista kirjallisuutta lahjaksi. Laura ei omien sanojensa mukaan ”pitänyt sitä minään tuputtamisena”. Haastattelutilanteessa hän esitteli minulle kyseisiä kirjoja, mikä kertonee niiden merkityksestä hänelle. Kirjoja lahjoittaneen ohjaajan toiminta ei ehkä ollut tunnustuksetonta, mutta Lauralle Raamatun lukeminen ja uskonnollisen kirjallisuuden saaminen oli kuitenkin ollut tärkeää hänen myöhemmän, kristillisen vakaumuksen muodostumisessa.

Laura muisteli hyvällä myös sitä, miten oli kokenut uskoontulon ollessaan sijaisperheessä. Perhe ei ollut vaikuttanut kääntymykseen, mutta ilman perheessä oloa hän ei välttämättä olisi tutustunut kaveriin, jonka kanssa lähti elämän muuttaneeseen uskonnolliseen tilaisuuteen:

Se oli mun kanssa samalla luokalla ja menin sen kanssa mukaan sellaiseen tosi isoon tapahtumaan, se oli Helsingissä jossain, urheilutalo vai mikä onkaan. Siellä olen tehnyt ihan henkilökohtaisen ratkaisun tulla uskoon. Mä en tiedä, tiedätkö sellaista kuin Nicky Cruz. Mä kuuntelin, kun hän puhui ja se kauheasti liikutti mua. Mä ostin sen kirjan ja se kirjoitti nimmarin siihen pokkariin ja olin ihan, oi, oi, voiko olla. Se on ollut silloin kun mä oon ollut 16. (Laura)

Sijaisperheeksi ei pääse kuka tahansa, vaan heidät seulotaan ja heitä koulutetaan tehtävään. Heidän elämänsä pitäisi olla tasapainoista. Sijaisperheessä ei ihannetilanteessa ole niitä ongelmia, joiden

takia sijoitus on tehty. (Helminen 1998, 49–53.) Anna kuvasi olevansa sijaisperheen uskonnollisuudesta pahasti traumatisoinut, mutta nuorempana hän piti saman sijaisperheen uskonnollisuutta hyvänä. Hän oli kokenut myönteisenä sen, että perheessä ei kiroiltu ja arki muodostui säännöllisistä rutiineista. Pitkään hän sanoi ajatelleensa, että kaikki hyvä hänen biologiseen perheeseensä verrattuna oli uskonnon aikaansaamaa. Myöhemmin hän kertoi tajunneensa, että hyväntekeminen perheessä ei kummunnut ainoastaan uskonnosta. Aika oli auttanut häntä näkemään asiat eri tavalla:

Sitten kun tulin helluntailaiseen kotiin – ja nyt, kun aikuisena olen tämän tajunnut – niin tavallaan se tilanne rauhoittui, pöly laskeutui. Ei huudettu eikä kirottu, ruokailu oli säännöllistä, töitä oli kohtuullisesti, normaali määrä. Tein elämäni suurimman tulkintavirheen. Ajattelin, että tämä kaikki on tämmöistä, uskonnollisesta vakaumuksesta kumpuavaa hyväntekemistä. (Anna)

Kaisan mielestä uskonnolliseen sijaisperheeseen päätyminen pelasti hänen elämänsä. Hän sanoi ajattelevansa, että sai sijaisperheestä paremmat lähtökohdat kuin mitä biologinen perhe olisi todennäköisesti voinut tarjota:

Nyt aikuisena olen onnellinen siitä, että sain kasvaa uskovassa perheessä ja sain elämälle hyvän pohjan, koska niin paljon huonommin olis voinu näillä taustoilla käydä. (Kaisa)

Uskonnoilla on yksilöille paljon myönteisiä vaikutuksia. Tutkimukset (esim. Pargament & Brant 1998, 113–116; Levin & Chatters 1998, 34–38) ovat osoittaneet, että uskonto voi kohentaa psyykkistä, fyysistä ja sosiaalista hyvinvointia. Uskonnolliset yhteisöt tarjoavat tärkeää sosiaalista tukea, ja usko Jumalaan voi tuoda apua epätoivoon. Uskonnollisuus voi monin tavoin olla hyödyksi lapsen psyykkiselle kehitykselle ja hyvinvoinnille. Uskonto voi tukea vanhempaa päihitteettömyyteen. Ajatus huolien jättämisestä korkeamman voiman haltuun voi vähentää aikuisen stressitasoa ja heijastua ympäristöön lempeytenä ja rentoutena. Lasten ja vanhempien yhteiset, toistuvat rituaalit, kuten iltarukous, voivat lisätä yhteenkuuluvuuden tunnetta perheessä ja auttaa lasta hahmottamaan aikaa. Uskonto ei ole välttämätöntä lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille. Sen kasvua tukevat tekijät ovat mahdollisia ilman uskomusjärjestelmää, mutta uskonnossa parhaimmillaan on paljon hyvinvointia tukevia elementtejä.

Hengellistä väkivaltaa tutkinut Aila Ruoho (2013) korostaa sitä, että yksilön hengellisten valintojen tulisi olla vapaita. Tervettä uskonnollisuutta ei ole painostaa ketään käyttäytymään, tuntemaan, uskomaan tai ajattelemaan tietyn kaavan mukaan. Vieraan vakaumuksen huonompana pitäminen ei kuulu terveeseen hengellisyyteen. (Puustjärvi 2010, 162–163, 167; Ruoho 2013, 34–36.) Tämä korostui aineistossani olleissa myönteisissä kokemuksissa. Uskonnollisuus koettiin myönteisenä silloin, kun kaikkia kunnioitettiin ja osallistuminen tai osallistumattomuus oli omasta toiveesta.

4.2 “Muistan vaan sellasen voimakkaan häpeän”

Haastateltavilla oli myönteisiä muistoja sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta, mutta monen kertomuksessa korostuivat kielteiset kokemukset. Tässä luvussa kuvaan haastateltavien kertomia ikäviä muistoja. Kokemuksissa toistuivat analyysini mukaan tietyt teemat. Monilla oli kokemuksia vakaumuksellisista ristiriidoista, uskonnon aiheuttamista kielteisistä tunteista, kuten ulkopuolisuuden tunteesta, häpeästä ja pelosta.

Kun lapsi menee sijaisperheeseen, sekoittuu hänen biologinen perheensä ja sukunsa sijaisperheeseen ja sen verkostoihin (Hakalehto 2016, 27). Vakaumusten väliset ristiriidat toistuivat kaikkien haastateltavien kielteisissä kokemuksissa. Ristiriitoja oli sijaishuoltoapaikan, sijoitetun lapsen ja hänen biologisen perheensä välillä. Lotan äiti kuului Suomessa harvinaiseen vähemmistöuskontoon, ja hänen ensimmäinen sijoituspaikkansa oli perhetukikeskus. Lotan mukaan siellä ei ymmärretty hänen äitinsä uskontoa, koska paikkakunta oli niin pieni:

Ja sit mein äiti, kun se kääntyi, niin se oli, tiedätkö, aina kun löydät jonkun uuden asian elämään, niin totta kai innostut siitä aluksi, niin se saattaa vaikuttaa vähän semmoiselta. Ja sit mun äiti on vielä sen tyyppinen ihminen, et on tosi tosissaan, kun se innostuu. Siitä huomaa, et se on ollut vähän sellainen, et kun ne ei ymmärrä sitä, kun ei oo aikasemmin ollut paljon [kyseiseen uskontoon kuuluvia] pienellä paikkakunnalla. (Lotta)

Monille ristiriitoja aiheutti lapsen tai nuoren oma uskonto, joka poikkesi sijaishuoltoapaikan uskonnosta. Laura koki uskonnollisen kääntymisen sijaisperheessä ollessaan. Sijaisperheen äiti osoitti suoraan, ettei hyväksy hänen uutta vakaumustaan. Laura kuvaa kokemustaan näin:

Kun tein selkeän ratkaisun, että tää on mun juttu, niin sieltä alkoi tulla sellaista, että mikä sä nyt kuvittelet olevasi ja oot sä vähän idiootti ja miks sä sen kans oot ja näin. Mä olin ennenkin saanut kuulla sitä haukkumista, mutta sen jälkeen sitä sai kuunnella entistä enemmän. Et kun mä halusin lähteä kulkee ihan erilaista polkua, eikä sellaista massan mukana, hän ei hyväksynyt sitä ollenkaan. Hän koki sen jotenkin, en tiedä, häpeälliseksi tai jotain. (Laura)

Laura kertoi, että pilkkaamisen lisäksi sijaisäiti pyrki kontrolloimaan sitä, kun hän kävi uskonnollisissa tilaisuuksissa. Laura kuvasi kokeneensa sen ikävänä, koska olisi kaivannut hyväksyntää:

Mä olin tosi nuori ja tietenkin mä halusin hyväksyntää ja hain hyväksyntää. Mulla jotenkin se, koin, että olin löytänyt aarteen omaan elämään ja se piti kätkeä. Koin, että mun olisi pitänyt olla sellainen, kuin muut on. Mutta mä oon tullut pitkän matkan siitä ja mä oon tavallaan kasvanut sen ohi. Et ei mua enää kiinnosta se, mitä muut ajattelee. Mut se oli silloin ja sit kun tekee tuollaisen radikaalin muutoksen omassa elämässä, niin luonnollinen reaktio ympäristöltä on vastustus. Mutta toki olihan se silleen kovaa ja kyllä se harmitti hirveästi. Kun sitä ajatteli itsekin niin paljon, että mitä muut ajattelee, niin tunsu itsensä hirveän alastomaksi. (Laura)

Hyväksymättömyyden kokemus toistui myös muiden haastateltavien kertomuksessa. Hurtigin (2013b, 156) mukaan uskonnollisessa yhteisössä lapselta ei usein odoteta itsenäisiä ratkaisuja eikä hänen katsota olevan vastuullinen omasta uskostaan aikuisen tavoin. Minun aineistossani kuitenkin osa vastaajista toi esiin sitä, että heiltä oli sijaisperheessä odotettu henkilökohtaista uskoontuloa. Pasiin uskovaisten sijaisvanhemmat eivät hyväksyneet sitä, että hän ajatteli uskonnosta toisin kuin he. Pasiin kertomuksen mukaan sijaisvanhemmat arvostelivat toistuvasti häntä siitä, ettei hän ollut hyvä uskova. Pasi yritti parhaansa mukaan olla uskossa, mutta ei onnistunut pyrkimyksissään.

Leireillä ja seurakunnassa oli pakko olla vähän uskova ja toisinaan koin, että ikään kuin tulini uskoon ja aloin seurata Jeesusta. Mutta en ikinä saanut sitä päätöstä kantamaan arjessa. Epäily oli rankkaa. (Pasi)

Uskonnollinen kieli saattoi aiheuttaa väärinkäsityksiä. Annalta kysyttiin ensimmäisenä päivänä sijaisperheessä, onko hän uskovainen. Hän oletti, että kysymyksellä tarkoitetaan Jumalaan uskomista, joten hän vastasi myöntävästi. Sijaisvanhemmat tekivät silloin selväksi, että hän ei ole oikeasti uskossa, koska ei ole tehnyt henkilökohtaista uskonratkaisua. Annan sanoin hänen olisi sijaisvanhempien mukaan pitänyt ”ottaa Jeesus elämäänsä henkilökohtaisena vapahtajanaan, koska on jo siinä iässä”. Anna kertoi, että koko hänen sijaisperheessä olonsa ajan perheen vanhemmat ja muut lapset tekivät selväksi, että hän on huono ja syntinen ihminen. Hän sai esimerkiksi muita huonomman huoneen, koska ”ei kunnioita Jumalaa kuten muut”. Perheen biologinen lapsi levitti ympäriinsä lappuja, joissa luki, että Anna ei ole oikea uskovainen. Kyseinen lapsi kertoi vanhemmille, jos Anna kiroili joskus. Anna koki sen epäreiluksi ja kohtuuttomaksi, koska hän oli väkivaltaisessa perheessä kasvamisesta huolimatta hyväkäytöksinen ja koulussa hyvin pärjäävä nuori. Hän ei tunnistanut itseään syntisen kuvauksesta, johon häntä yritettiin sovittaa.

Pasi kertoi uskonnon aiheuttamista peloista. Sijaisvanhemmat puhuivat paljon Jumalan tuomiosta, maailmanlopusta ja viimeisistä ajoista. Se aiheutti pelkoa, vaikka Pasi ei aina pitänyt kerrottuja asioita tosina.

Sijaisperheessä puhuttiin paljon kaikenlaista Jumalan tuomiosta ja kadotuksesta ja se vähän pelotti, vaikka toisaalta en oikein missään vaiheessa osannut ottaa niitä juttuja kovin vakavasti. (Pasi)

Saman suuntaisia kokemuksia uskonnon pelottavuudesta oli sijoitetuilla sijaishuollon epäkohtia vuosina 1937–1983 kartoittaneessa selvityksessä. Osa minun haastattelemistani on ollut kyseiseen aikaan sijoitettuina. Selvityksen mukaan osa lapsista ja nuorista oli kokenut sijaishuoltoapaikan uskonnollisen ilmapiirin pelottavana. Puheet Jumalan rangaistuksesta ja helvetistä olivat aiheuttaneet vahvaa huolestuneisuutta omasta kohtalosta ja tulevaisuudesta. (Hytönen ym. 2016, 110.) Uskonnon myönteisistä ja kielteisistä puolista kirjoittaneiden Pargamentonin ja Brantin (1998, 120) mukaan ajatus Jumalan rangaistuksista aiheuttaa ihmisissä tavallisesti syyllisyyttä ja pelkoa. Jumalan rankaisevuutta korostavilla ihmisillä on heidän mukaansa usein kielteinen kuva Jumalasta, ja rangaistuksesta paljon puhuvat kokevat myös muita enemmän kielteistä stressiä.

Uskonnollinen pelottelu haavoittaa erityisesti lapsia. Lapsen mielikuvituksessa sinällään viattomalta vaikuttava hengellinen ilmaus voi muuttua kauhistuttavan tuntuiseksi. Osa Raamatun kertomuksista

saattaa herättää vahvaa pelkoa, kuten kertomus vedenpaisumuksesta. Lapsille suunnatussa viihteessä on lakisääteiset ikärajat, mitä ei ole lapsille tarkoitettussa uskonnollisessa materiaalissa. Sen takia tärkeää olisi se, millaisia asioita aikuiset kertovat lapsille ja onko asioista mahdollista keskustella. (Ruoho 2017, 41, 55–56.) Haastateltavieni kokemusten perusteella sijaisvanhemmat eivät olleet miettineet, miten uskonnolliseen kuvastoon kuuluvista rangaistuksista ja kadotuksesta olisi hyvä puhua lapsille. Seurauksena oli ollut pelkoa ja epävarmuutta.

Uskonto aiheutti joillekin haastateltaville ulkopuolisuuden tunnetta ja häpeää. Jokaisella perheellä on omat tapansa, mutta joskus uskonnollisuuden takia perheen elämäntapa voi erota ikätovereista. Sijaisvanhempien ankaruus oli jäänyt Pasille kielteisenä mieleen. Hän koki, että uskonnon takia sijaisperheessä elettiin ikätovereista poikkeavaa elämää, minkä takia hän joutui joskus valehtelemaan sijaisvanhemmilleen. Sijaisvanhempien ankaruus näkyi hänen kuvauksensa mukaan käytännössä siinä, että heidän perheessään oli kielletty muille saman ikäisille tavallisia asioita. Perheessä ei keskusteltu eikä omia, sijaisvanhempien ajatuksista poikkeavia mielipiteitä saanut esittää:

Mutta sijaisperheen vanhemmat oli, ja onhan ne vieläkin, jotenkin tosi vanhoillisia. Mä en saanut käydä koulun diskoissa ja sitten usein valehtelin, että olin kaverin luona yöstä. Meillä oli telkkari ja sain meikata ja kuunnella musiikkia ja tämmöistä, mutta muuten kiellettyä oli alkoholi, diskot, ja sanoisinko nyt, että oma ajattelu.
(Pasi)

Haastattelujen perusteella uskonto eristi myös niin, että osa haastatteluista kuvasi uskonnon aiheuttaneen voimakasta häpeää. Häpeä auttaa oppimaan keskeiset normit ja se näyttää ihmisen paikan suhteessa itseen ja toisiin. Se auttaa säätelemään sosiaalisissa suhteissa etäisyyttä ja läheisyyttä. (Heller 1985, 40.) Vahva uskonnollisuus erotti perheen ja lapsen muista. Äärimmillään uskonnollisuutta pyrittiin peittelemään, kuten Anna kertoo seuraavassa lainauksessa:

Muistan, että häpesin ihan helvetisti helluntaiseurakunnan lähellä oloa ja sitä rukoushuonetta. Pelkäsin, että luokkakaverit näkee. Muistan vaan sellaisen voimakkaan häpeän. (Anna)

Myös hengellistä väkivaltaa tutkineen Aila Ruohon (2013, 39) haastateltavista moni kertoi tunteneensa uskonnon aiheuttamaa häpeää ja ahdistusta. Syynä oli se, että uskonnon takia osa koki

poikkeavansa ympäristöstään. Myös minun aineistostani kuultaa kokemus vääränlaisena olosta ja sen aiheuttamasta häpeästä. Haasteltavat eivät pystyneet omaksumaan ajattelutapaa, jota heiltä vaadittiin. He kuvasivat, että kokivat sen takia erilaisuutta ja vääränlaisuutta. Ajatus vääränlaisuudesta kohdistui niin omaan itseen kuin omaan biologiseen perheeseenkin.

Edellisessä luvussa kerroin, että haastateltavat pitivät myönteisenä sitä, että heitä ei pakotettu uskonnon harjoittamiseen. Kielteisiä kokemuksia kuvaavat taas kokivat, että osallistuminen ei ollut heidän valintansa. Lotta kertoi laitokseen sijoitetusta sisaruksestaan, jonka sijaishuoltopaikassa oli ollut pakko osallistua hartauteen.

Se oli kutsunut sinne [laitokseen] jouluksi papin. Mä olin vähän silleen, et anteeks mitä, et miksi, ja sen mun pikkuveli sanoi, että ei joutunut menemään sinne sellaiseen yhteissessioon, kun hän oli lähtemässä pois, mut joku toinen nuori pakotettiin sinne. Mä olin vähän et en ymmärrä. (Lotta)

Myös muille haastateltaville oli pakottaminen uskonnollisiin tilaisuuksiin jäänyt kielteisenä mieleen. Uskonnollinen yhteisön toimintaan oli ollut pakko osallistua, vaikka ei olisi tahtonut. Pasiin perheessä oltiin erittäin aktiivisia seurakuntalaisia ja kaikkien perheenjäsenten oli pakko lähteä mukaan.

Seurakunnassa kävi koko perhe joka ikinen viikko, toisinaan monta kertaa, ja se ei todellakaan ollut mikään oma valinta se siellä käyminen. Vanhemmat suuttuivat, jos yritti vastustaa lähtemistä. (Pasi)

Kielteiset kokemukset liittyivät vakaumusten välisiin ristiriitoihin, pakottamiseen, häpeään, pelkoihin ja ulkopuolisuuden tunteisiin. Mielestäni moni haastateltavien kielteisistä kokemuksista liittyi hengelliseen väkivaltaan. Hengelliseksi väkivallaksi voidaan luokitella väkivallan muodot, joissa jonkinlainen hengellinen ulottuvuus on läsnä. Väkivallalla yleisesti on monenlaisia muotoja. Se voi olla henkistä, fyysistä, taloudellista tai seksuaalista. Hengellinen väkivalta voi lievimmässä muodoissaan olla lempeältä vaikuttavaa keskustelua, jonka tarkoituksena on kuitenkin vaikuttaa toisen ajatuksiin. Se voi olla toisen todellisuuden ja kokemusten ohittamista, kuten syyllistämistä, uhkailua, nöyryyttämistä, eristämistä ja hyljeksintää. Jos yhteisössä ei ole tilaa kysymyksille, muodostuu helposti kokemus hengellisestä väkivallasta. (Ruoho 2013, 18; Hurtig 2013b, 513–517.)

Aineistossani hengellinen väkivalta ilmeni muun muassa painostuksena uskoon tulemisessa (Anna ja Pasi) ja toisen ajattelun tuomitsemisena vääränlaiseksi (Laura).

Hengellinen väkivalta liittyy usein henkiseen väkivaltaan. Uskonnollisen puhettavan avulla yritetään pyrkiä vaikuttamaan uhrin ajatteluun ja saada hänet tuntemaan itsensä vääränlaiseksi. Usein uhrin omille kokemuksille ei vuorovaikutustilanteessa anneta tilaa, mikä saa aikaan kokemuksen väkivallasta. Asetelma ei ole tasavertainen, sillä toinen osapuoli katsoo edustavansa Jumalan sanaa maan päällä ja pitää uhria tästä totuudesta erehtyneenä. (Hurtig 2013b, 151–152.) Mielestäni tällaista vaikuttamista voi havaita Lauran kokemuksissa, vaikka hänen kohdallaan kyse ei ollut siitä, että hänen olisi pitänyt uskoa tietyllä tavalla. Sijaisperheen äiti kuitenkin osoitti halveksuntaa hänen vakaumustaan kohtaan ja yritti kontrolloida hänen ajatteluaan.

Aineistossani on mukana myös ruumiillista väkivaltaa. Haastatelluista Pasin sijaisperheessä oli fyysinen väkivalta oikeutettu uskonnolla. Sijaisperheen isä kuritti lapsia ruumiillisesti. Pasin kertoman mukaan isä puolusti toimintaansa sillä, että Raamatun mukaan lastaan rakastaa se, joka käyttää vitsaa hänen kuritukseensa (Sananlasku 13:24). Fyysinen väkivalta on luonteeltaan myös hengellistä väkivaltaa silloin, kun sitä perusteellaan uskonnolla (Ruoho 2013, 177; Ruoho 2017, 82–85). Pasin sijaisperheen isän toiminnan takia lapset sijoitettiin pois kyseisestä perheestä, mistä sijaisissa oli loukkaantunut:

Fyysinen väkivalta perusteltiin Raamatulla, koska joka lastaan vihaa, se vitsaa säästää. Sossut ei enää antaneet mun ja veljien olla siellä perheessä. Siitä isä otti nokkiinsa, koska ei kuulemma enää saanut enää Raamatun mukaan toimia. (Pasi)

Aini Linjakumpu (2015, 68–71) on tutkinut hengellisen väkivallan syntymistä ja mahdollistumista. Hänen mukaansa hengellinen väkivalta ei itsestään selvästi ole osa mitään yhteisöä, vaan sen syynä on liikkeen ja sen ulkopuolisten toimijoiden välinen dynamiikka. Hengellinen väkivalta on mahdollista ymmärtää reaktiona yhteiskunnan tapahtumiin ja siihen, miten tapahtumat vaikuttavat uskonnollisiin yhteisöihin. Yhteiskunnan muutokset saatetaan kokea uhaksi tai haasteeksi uskonnollisen yhteisön maailmankuvalle sekä uskonnollisesta että ei-uskonnollisesta näkökulmasta katsottuna. Yhteisöt saattavat reagoida esimerkiksi radikalisoitumalla tai käpertymällä itseensä. Uudistusten ja muutosten vastustaminen tuo usein mukanaan muutoksia yhteisön toimintaan. Toimintaa aletaan valvoa, ja kiellettyä toimintaa pyritään rajoittamaan esimerkiksi rangaistuksilla.

Esimerkkinä tästä Linjakumpu mainitsee vanhoillislestadiolaisten hoitokokoukset 1970-luvulla. Silloin yhteiskunta muuttui nopeasti: muuttoaalto maaseudulta kaupunkeihin muutti sosiaalista rakennetta merkittävästi ja uusia teknologisia innovaatioita keksittiin. Uudessa tilanteessa osa vanhoillislestadiolaisista koki tärkeäksi arvioida yhteisöään ja sen oppia. Hoitokokoukset ja niihin liittyvä väkivalta voidaan ymmärtää yhtenä tapana reagoida ympäröivän maailman muutoksiin.

Usein hengellinen väkivalta yhdistetään yhteisöön, mutta se on mahdollista myös perheissä. Ankara uskonnollisuus voi tuottaa lapsille hyvin vahingollisen kasvuympäristön. (Ruoho 2013, 38.) Esimerkin muuttuneeseen ympäristöön uskonnollisessa yhteisössä reagoinnin voi nähdä Pasin kertomuksissa. Hänen sijaisvanhempansa estivät häntä osallistumassa maallisina pidettyihin tapahtumiin, kuten koulun diskoihin. Tämän hän koki rajoittavana. Lisäksi Pasin sijaisperheen isä oikeutti väkivaltaiset tekonsa Raamatulla, vaikka niiden tapahtuessa laissa oli jo kielletty lapsen ruumiillinen kurittaminen. Perheessä haluttiin pitäytyä vanhoissa toimintatavoissa.

Hengellisen väkivallan muodostumiseen vaikuttavat monet eri elementit. Tietynlaisissa ryhmittymissä hengellinen väkivalta on todennäköisempää kuin toisissa. Hengellisellä väkivallalla on tiettyjä riskitekijöitä, kuten autoritaarisuus, eksklusiivisuus ja kuriyhteisöllisyys. Autoritaarisessa yhteisössä johtajilla on oikeus määrittää opilliset sisällöt ja niiden tulkinta. Auktoriteetti perustuu erehtymättömyyteen, jonka ajatellaan olevan Jumalasta lähtöisin. Johtajan kyseenalaistaminen ei ole suotavaa hänen jumalallisen asemansa takia. Ulkopuolinen kritiikki torjutaan ja tulkitaan vihollisen hyökkäykseksi. Eksklusiivisuus eli poissulkevuus viittaa yhteisölliseen itseriittoisuuteen ja jännitteeseen suhteeseen yhteisön ulkopuoliseen maailmaan. Jäsenten jakama identiteetti vahvistaa yhteisöä ja siihen sitoutumista. (Linjakumpu 2015, 72–81.) Mielestäni piirteitä eksklusiivisuudesta voi havaita Pasin kertomuksesta, jossa välittyy kuva yhteisesti jaetuista, muista erottavista piirteistä, kuten tietyistä nuorten elämään liittyvistä toiminnoista kieltäytymisestä ja säännöllisestä, tiheästä seurakunnassa käymisestä. Annan ja Pasin kertomuksissa vedettiin rajaa oikein ja väärin uskovien välille. Pasin perheessä on viitteitä myös autoritaarisuudesta, sillä isä katsoi voivansa oikeuttaa vastoin Suomen lakia olevan lasten ruumiillisen kurittamisen Raamatulla.

Kuriyhteisöllisyys tarkoittaa yhteisöä, jossa jäsenten elämää määrittävät tiukat säännöt ja niiden muodostamat rajat oikeasta ja väärästä. Kuri viittaa tiettyihin käyttäytymismalleihin ja niiden seurantaan. Kuriyhteisössä sääntöjen noudattaminen on vahvempaa kuin tavanomaisessa yhteisössä. Normit kieltävät tai määräävät tietynlaista käytöstä, kuten pukeutumista tai tekemistä. Säännöt muodostavat koodiston, joka voi olla sisäisesti ristiriitainen. Epämääräisyys aiheuttaa syyllisyyttä,

pelkoa ja epävarmuutta jäsenissä. Taustalla on usein ajatus siitä, että pelastus ansaitaan omilla teoilla. (Linjakumpu 2015, 82–85.) Yhtenä haastattelukysymyksenä oli se, miten tutkittavat ovat kokeneet mahdollisen uskonnollisen yhteisön. Haastatellut eivät tuoneet runsain määrin ilmi kielteisiä kokemuksia yhteisöistä. Sen sijaan mielestäni heidän perheissään on edellytetty tietynlaista, kuriyhteisön kriteerit täyttävää toimintaa. Näin on esimerkiksi edellä mainituissa Pasin ja Annan kertomuksissa, joissa haastateltavat ovat kertoneet kokeneensa erilaisuutta, ulkopuolisuutta ja häpeää.

4.3 ”Ympärillä pyöri niitä nutturapäitä”

Toisena tutkimuskysymyksenäni oli, miten lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityössä tunnistetaan uskonnolliset aiheet. Tässä luvussa kuvaan analyysini tuloksia aiheesta. Aineistosta ilmeni, että yleisesti uskonnosta puhuminen sosiaalityöntekijän kanssa koettiin vaikeaksi tai mahdottomaksi. Joko asiakas ei osannut ottaa uskontoa puheeksi tai sosiaalityöntekijä ei osannut avata keskustelua aiheesta. Ongelmia haastateltaville aiheutti myös se, että sijaishuoltoa ei aina valvottu asianmukaisesti. Joukossa oli myös myönteisiä kokemuksia, joissa sosiaalityöntekijä oli osannut huomioida vakaumusten väliset erot. Tuloksia tulkitessa on huomioitava, että haastattelemini ihmisten kokemukset sijoittuvat eri vuosikymmenille. Näin ollen aineistoni perusteella ei voi sanoa yleistävästi, että uskonnolliset aiheet tunnistettaisiin sosiaalityössä hyvin tai huonosti. Sosiaalityötä koskeva lainsäädäntö ja käytänteet ovat vaihdelleet hyvin paljon eri aikoina sijoitettuna olleiden haastateltavieni välillä.

Yleisesti havaitsin aineistostani sen, että uskonnollisten aiheiden käsittely sosiaalityöntekijän kanssa koettiin vieraaksi. Uskonnollisia aiheita ei osattu ottaa puheeksi työntekijän kanssa, eikä työntekijä kysynyt kokemuksia ja ajatuksia uskonnollisista aiheista. Pitkään saman sosiaalityöntekijän asiakkaana ollut Laura kuvasi suhdettaan aiheesta puhumiseen sosiaalityöntekijän kanssa näin:

Mä en kokenut sitä sellaiseksi asiaksi, että se kuuluu heille. Jos mä olisin alkanut kertoa mun uskosta, mä olisin alkanut kertoa mun persoonasta tai mun henkilökohtaisista asioista. Se olisi tuntunut samalta kuin olisin alkanut kertoa mun harrastuksista tai jostain. Käytännössä, mulla oli hyvin, sellainen, suhde sosiaalityöntekijään, että hänen kanssaan tehdään päätökset ja suunnitelmat. Hän edusti mulle tietynlaista auktoriteettia. (Laura)

Susanna Helavirta tarkastelee vuonna 2016 julkaistussa artikkelissaan, millaista huostaanotetun lapsen asioista vastaaminen on sosiaalityöntekijän näkökulmasta huostaanoton alkuvaiheessa. Lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamisten ja yhteydenpidon tiheys vaihteli. Osa sosiaalityöntekijöistä ilmaisi aineistossa kipuilevansa sitä, ettei heillä ollut mahdollisuutta tavata huostaanotettua lasta tai nuorta niin paljon kuin olisivat halunneet. Vastaajat pitivät ammatillisesti tavoiteltavana sitä, että asiakkaan tilanteen tuntisi mahdollisimman hyvin. Kun huostaanotosta oli kulunut vuosi, oli sosiaalityöntekijä yleensä tavannut lapsen kerran tai muutamia kertoja. Sosiaalityöntekijät olivat kokeneet, että tapaamiset olivat tarjonneet osalle lapsista mahdollisuuden puhua asioista, joista ei aiemmin ollut mahdollisuutta, uskallusta tai halua keskustella. (Helavirta 2016, 208–210.)

Minun aineistossani tämä ammatillinen tavoite ei näkynyt asiakkaiden kertomuksista, vaan sosiaalityöntekijä koettiin vaikeasti lähestyttäväksi ja byrokraattiseksi. Sijoitetut lapset ja nuoret tapaavat muitakin sosiaalialan ammattilaisia kuin sosiaalityöntekijöitä. He kohtaavat myös tapauksesta riippuen laitosten henkilökuntaa ja perhetyöntekijöitä, joihin suhde voi olla läheisempi kuin sosiaalityöntekijään. (Bardy 2013, 74.) Ilmeisesti aineistooni haastatellut eivät kuitenkaan olleet halunneet tai pystyneet kertomaan ajatuksistaan ja kokemuksistaan muillekaan sosiaalialan ammattilaisille.

Ankaraa uskonnollisuutta harjoittavaan perheeseen sijoitettu Pasi sisaruksineen koki ensimmäisessä sijaisperheessään fyysistä väkivaltaa. Hän kertoi siitä sosiaalityöntekijälle, joka päätti sijoittaa heidät perheestä pois. Pasi oli kokenut perheessä myös uskonnollista väkivaltaa, kuten pelottelua ja rajoittamista, mutta ei ollut pysynyt puhumaan asiasta sosiaalityöntekijälle. Hän kuvasi tilannetta näin:

Uskonnosta puhuminen sosiaalityöntekijän kanssa, mä en kokenut sitä luontevaksi ja muutenkin koin, etten oikeasti pysty luottamaan työntekijöihin. Ne vaihtuivat niin usein ja niillä oli niin vähän aina aikaa meille. Fyysinen väkivalta oli sellaista, että musta tuntui, että siitä pystyin kyl puhumaan. Sillä [puhumalla] tahdoin myös suojella veljiä, koska näin, että he kärsivät. (Pasi)

Mielestäni on mielenkiintoinen havainto, että fyysinen väkivalta on ollut helpompi ottaa puheeksi kuin henkinen ja hengellinen väkivalta. Pasi haastattelun tehtyäni jäin miettimään, onko fyysisestä väkivallasta yleisesti helpompi puhua kuin henkisestä. Tiedetään, että lyöminen on väärin.

Ymmärretäänkö myös, että uskonnollinen painostaminen on haitallista? Samalla jäin miettimään, miten sosiaalityöntekijä olisi reagoanut, jos asiakas olisi kertonut sijaisperheen vanhempien uhkailevan lasta Jumalan rangaistuksella. Olisiko asiaa pidetty yhtä vakavana kuin fyysistä väkivaltaa?

Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuudesta puhutaan paljon, ja vaihtuvuus näkyi myös haastateltavieni kertomuksissa. Toisinaan työntekijän vaihtuminen aiheutuu kunnan käytännöistä, sillä monessa kunnassa huostaanoton jälkeen lapsen asiakkuus siirtyy avohuollosta sijaishuoltoon. Huostaanottopäätöksen tehnyt avohuollon sosiaalityöntekijä ei jatka enää sijaishuollon puolella huostaanotetun lapsen työntekijänä. (Helavirta 2016, 198.) Vaihtuvuutta ei koettu aineistossani myönteisenä. Vaihtuvuus hankaloitti työntekijän ja asiakkaan suhdetta, koska omista asioista kertominen piti jatkuvasti aloittaa ikään kuin alusta. Monet tutkimukset (esim. Cossar ym. 2011; Duncalf 2010) tukevat haastateltavieni kokemusta siitä, että sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus hankaloittaa asiakassuhteen luomista ja omista asioista kertomista.

Julie Selwy (2015, 6) on tehnyt kirjallisuuskatsauksen *Children and Young People's views on being in care*, jossa hän kartoitti sijaishuoltopaikoista saatuja kokemuksia. Selwyn katsauksesta selvisi, että sijoitettuina olleet toivoivat myönteistä, pitkäaikaista suhdetta sosiaalityöntekijään. He toivoivat, että sosiaalityöntekijää voisi tavata usein ja sosiaalityöntekijä vastaisi puheluihin ja soittaisi tarvittaessa takaisin. He pitivät tavoiteltavana sitä, että sosiaalityöntekijä käyttäisi aikaa asiakkaaseen tutustumiseen. Ilman sitä oli heidän mukaansa vaikea luottaa ja kertoa henkilökohtaisia asioita. Vaihtuvuus nähtiin esteenä suhteen luomiselle. Selwyn mukaan vaihdos olisi tärkeää hoitaa hyvin. Työntekijän vaihtuessa asiakasta pitäisi tukea ja valmistella häntä muutokseen, eikä vain ilmoittaa, että työntekijä on vaihtunut.

Hytösen ym. selvityksen (2016, 166) mukaan lapsi tai nuori voi olla mainitsematta kokemistaan epäkohdista, koska ei tiedä, kenelle voisi puhua. Ääritilanteissa lasta ei ollut uskottu, kun hän on kertonut sijaishuoltopaikassa kokemastaan kaltoinkohtelusta. Ongelmana ei siis ole vain se, ettei asioita osata ottaa puheeksi. Asiakas ei välttämättä tiedä työntekijäänsä, jos työntekijät ovat vaihtuneet usein. Minun aineistossani moni mainitsi, ettei osannut ottaa uskontoa puheeksi. Mietin, onko sosiaalityöntekijän rooli asiakkaille selvä. Tietävätkö he, että kaikista häiritsevistä asioista voi puhua sosiaalityöntekijälle? Samalla myös mietin, onko työntekijöillä aina aikaa kohtaamiseen, jotta keskustelu olisi mahdollista.

Monien tutkimusten mukaan ammattilaisten on vaikea tunnistaa uskonnollista väkivaltaa ja ottaa sitä puheeksi. Mirka Johansson havaitsi vuonna 2017 tekemässään sosiaalityön pro gradu -työssään, että sosiaalityön asiakkaiden on hankala ottaa uskonnollisia aiheita puheeksi sosiaalityöntekijöiden kanssa. Hän tutki entisten Jehovan todistajien kokemuksia eroprosessista ja avunsaannista. Hänen työssään tuli ilmi, että yleisesti sosiaali- ja terveysalalla, etenkin lastensuojelussa, on haasteita uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvien auttamisessa. Haastateltavat olisivat tarvinneet apua, mutta olivat kokeneet jääneensä sitä vaille. Avun saamista hankaloitti se, että Jehovan todistajien yhteisöön kuuluvat eivät saaneet puhua yhteisöstään mitään kielteistä ja heitä oli myös mahdollisesti ohjeistettu siitä, mitä viranomaisille saa kertoa. Lisäksi ammattihenkilöstön tietämys heidän uskontonsa erityispiirteistä oli heikkoa. Osa haastateltavista oli kokenut, etteivät ammattilaiset usko heitä. Ongelmalliseksi oli koettu myös työntekijöiden vaihtuvuus ja puutteet tiedonsiirrossa. Tieto ei kulkenut esimerkiksi perheneuvolasta sosiaalitoimeen. Haastatellut kokivat raskaaksi sen, että joutuivat aina aloittamaan alusta tarinansa kertomisen. (Johansson 2017, 79–80, 88.) Saman havainnon teki Heli Karjalainen uskonnonpedagogiikan pro gradu -työssään. Hän tutki uskonnollista yhteisöistä eronneiden kokemuksia. Hänen työnsä mukaan uskonnollisesta yhteisöstä eroaminen on useimmille ihmisille rankka kokemus, johon monet saivat apua vertaistuesta. Virallisilta auttajatahoilta sen sijaan oli tutkittavien kokemuksen mukaan vaikea saada apua kriisin käsittelyyn. (Karjalainen 2011, 73.)

Aila Ruoho (2013, 186–187, 296–297) havaitsi Johanssonin ja Karjalaisen tavoin, että sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset eivät aina osaa auttaa asianmukaisesti uskonnoista kärsiviä. Eräs Ruohon haastateltavista kertoi joutuneensa pettymään siihen, miten huonosti sosiaalialan ammattilaiset ymmärtävät uskonnollisten liikkeiden ongelmien dynamiikkaa. Hengellistä väkivaltaa kokeneita kohtaavat ammattilaiset eivät välttämättä ymmärrä, miten vahvasti ihminen voi olla yhteisöönsä sidoksissa. Yhteisössä tapahtunut väkivalta saatetaan hoitaa yhteisön sisällä. Esimerkiksi Jehovan todistajilla on sitä varten oikeuskomiteoita. Ulkopuolisen näkökulmasta yhteisöstä saatava apu voi näyttää myönteiseltä. Todellisuudessa väkivallan uhrin kokemus voi kuitenkin olla se, että häntä syyllistetään tapahtuneesta väkivallasta. Liikkeeseen kuuluvat eivät välttämättä usko lähteneiden kokemuksia, koska nämä ovat luopioita. Sosiaalialan lisäksi hengellinen väkivalta voi heijastua myös terveydenhuoltoon esimerkiksi niin, että potilaan fyysisten vaivojen alkuperää ei löydy. Vaivan taustalla voi olla yhteisön aiheuttama henkinen paine. Mielenterveyden ongelmista kärsivä asiakas ei välttämättä osaa puhua uskonnollisesta taustastaan, ja siksi hengellisen väkivallan teemaa olisi pidettävä esillä.

Sijaishuoltopaikan olosuhteita on valvottava. Lapsen oikeuksien sopimuksen (60/1991) 25. artiklan mukaan sijoitetuilla lapsilla on oikeus hoidon ja sijoituksen olosuhteiden ajoittaiseen tarkistamiseen. Lapsen olosuhteiden valvonnassa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja sijaishuollon toteuttaja eli perhe tai laitos ovat merkittävässä asemassa. Sosiaalityöntekijän vastuu korostuu perhehoidon valvonnassa. Laitosten toiminnalla on enemmän valvojia, kuten sijoittanut kunta, sijoituskunta, aluehallintovirasto ja Valvira. Laitosten on tehtävä myös omavalvontasuunnitelma ja laatukäsikirja toiminnan laadun takaamiseksi. (Hoikkala & Lavikainen 2015, 9.)

Anna koki, että sosiaalitoimi löi sijaisperheen valvonnan täysin laimin. Hänen kokemuksensa mukaan kukaan ei ollut todellisuudesta kiinnostunut siitä, mitä tapahtui:

Ympärillä pyöri niitä nutturapäitä ja muita, jotka, jos ei ihan hyvin käyttäytynyt, aina kysyi, vaikka olinkin ollut kiltisti, että osaatko olla kiitollinen. Se oli iljettävää.

(Anna)

Helavirran artikkelissa käsitellään myös sijaishuoltopaikan kanssa työskentelyä. Laitoksista ja perhekodeista lähetettiin usein säännöllisesti, kuten kerran kuukaudessa, kirjallinen kooste lapsen tilanteesta. Perhehoidossa käytäntönä on sen sijaan tietojen vaihtaminen tarvittaessa; minun haastateltavani olivat pääasiassa perhehoidossa kokeneet ongelmia uskonnon suhteen. Asiakassuunnitelmaneuvoittelut kokoavat yhteen lapsen sosiaalityöntekijän, lapsen, vanhemmat ja sijaishuoltopaikan. Kuitenkaan suuressa neuvottelussa ei lapsella tai nuorella välttämättä ole uskallusta tai mahdollisuutta ottaa puheeksi sijaishuoltopaikan häiritsevästä koettuja käytäntöjä. Helavirran artikkelissa pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät kokivat sijaishuoltopaikan lapsen edun mukaisesti, mutta joissain tapauksissa he saattoivat epäillä sen sopivuutta lapselle. (Helavirta 2016, 217–219.)

Lotalle oli sosiaalityöntekijä ennen sijoitusta kertonut, että perhe on helluntailainen. Lotta kertoi biologisen äitinsä kuuluvan täysin eri uskontoon, joten tieto sijaisperheen uskonnollisuudesta tuntuu tässä tapauksessa tärkeältä. Lotta ei kuitenkaan missään vaiheessa ollut kokenut sijaisperheen uskontoa ongelmana. Hän oli saanut itse valita, osallistuuko uskonnon harjoittamiseen tai seurakunnan toimintaan. Hän ei ollut kertomansa mukaan kokenut tarpeelliseksi ottaa uskontoa puheeksi sosiaalityöntekijän kanssa, koska mitään ongelmia ei ollut.

Aineistostani ilmeni myös toisenlaisia esimerkkejä. Lotta kertoi veljensä päinvastaisesta tapauksesta. Hänen veljensä oli täysin toiseen uskontoon kuuluvan äidin toiveesta huolimatta joutunut osallistumaan vapaisiin suuntiin kuuluvassa perheessä uskonnonharjoittamiseen. Anna taas oli sijoitettu vahvasti uskovaisille sukulaisille, vaikka vanhempi oli ennen kuolemaansa esittänyt toiveen siitä, ettei lapsia laitettaisiin missään tapauksessa heidän perheeseensä.

Mun biologinen isä eli vielä silloin ja hän tiesi nämä kuviot. Isä oli joutunut sairaalaan, ja oli siellä puoli vuotta vastustanut sitä, että hänen lapsiaan ei maataloon laiteta. Ja eikä varsinkaan siihen paikkaan, mihin meidän sijoitettiin. He olivat sukua ja välit olivat poikki ennestään. (Anna)

Lastensuojelulain (417/2007) 50 §:n ja tutkimusten mukaan olisi tärkeää huomioida, että sijaishuolto paikka sopii lapsen etniseen ja uskonnolliseen taustaan. Selwyn (2015, 33) kirjallisuuskatsauksesta ilmeni, että sijoitusprosessissa ei otettu huomioon nuorten toiveita sijaishuolto paikan etnisestä ja uskonnollisesta taustasta. Maurice Anderson ja L. Oriana Linares tutkivat, miten kulttuuriset erot vaikuttavat lasten sijoittamiseen kotinsa ulkopuolelle. Heidän hypoteesinsa oli, että suuret kulttuuriset erot biologisen perheen ja sijaisperheen välillä aiheuttavat lapsille masennusoireita ja tunnetta yksinäisyydestä. Hypoteesi osoittautui oikeaksi eli mitä enemmän lapsen ja sijoitusvanhempien välillä oli kulttuurieroja, sitä enemmän lapsella oli ongelmia. (Anderson & Oriana 2012; kts. Rutter 2000)

Haastateltujen kielteisiä kokemuksia sosiaalityöstä on ikävä peilata siihen, että sijaishuollossa sosiaalityöntekijän rooli on merkittävä. Lastensuojelulain (417/2007) 52 §:n mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä yhteistyötä sijaishuoltoon sijoitetun lapsen ja hänen huoltajiensa sekä sijaishuolto paikan edustajan kanssa, jotta lapsen huollon jatkuvuus voitaisiin turvata. Lastensuojelussa jokaiselle lapselle nimetään oma sosiaalityöntekijä, joka vastaa hänen asioistaan. Sosiaalityöntekijän vastuulla on huolehtia siitä, että lapsi saa tarvitsemansa tuen ja palvelut. Lisäksi hänen on huolehdittava siitä, että lapsen etu toteutuu. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tavattava lasta säännöllisesti ja vastattava siitä, että lapsen mielipide kuullaan ja huomioidaan. Ajatuksella lapsen asioista vastaamiselle on yhtymäkohtia sosiaali- ja terveystieteissä yleistyneeseen omatyöntekijyyttä-ajatteluun. Sosiaalityössä ajatus omatyöntekijyydestä on saanut entistä vankempaa painoarvoa vuonna 2015 uudistetun sosiaalihuoltolain myötä. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 42 §:n mukaan jokaiselle asiakkaalle on

nimettävä työskentelyn ajaksi omatyöntekijä, jonka on säännöllisesti tavattava lasta. (Helavirta 2016, 188–190.)

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde korostuu omatyöntekijyydessä. Lapsen asioista vastaaminen ei ole pelkkää suhdetyötä, vaan se on laajasti lapsen asioiden hoitamista. Huostaanotossa huoltajuus säilyy lapsen vanhemmilla, mutta huostaanotto siirtää silti osan huoltajille kuuluvista velvollisuuksista ja oikeuksista sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle. Toimielimellä on lastensuojelulain (417/2007) 45 §:n mukaan oikeus päättää lapsen olinpaikasta ja hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta, muusta huolenpidosta ja tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. Lapsen huoltajilla on huostaanoton jälkeenkin oikeus päättää lapsen nimestä, uskontokunnasta ja kansalaisuudesta sekä vastata lapsen taloudellisista asioista. Työni aiheen kannalta on mielenkiintoista se, että huoltajilla on huostaanoton jälkeen oikeus päättää lapsen uskonnosta. Huostaanotetun lapsen huoltajuudessa sekoittuvat alkuperäisten huoltajien sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuut ja velvollisuudet. (Helavirta 2016, 190–191.) Vuoropuhelu niiden välillä ei ole aina yksinkertaista, kuten aineistosta on ilmennyt.

4.4 ”Ei mennyt ihan niin kuin pitää”

Edellä olen kuvannut sisällönanalyysillä saamiani tuloksia siitä, millaisia kokemuksia sijoitetuilla on ollut sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Analyysini perusteella kokemukset painottuvat kielteisiin, mutta monelle oli jäänyt myös hyviä muistoja. Kysyin myös jokaiselta haastateltavalta, millaisena he kokevat sijaishuoltopaikan uskonnon vaikutukset myöhempään elämäänsä. Tuloksia tulkittaessa on huomioitava, että toisilla sijoituksesta on jo vuosikymmeniä, kun taas osa vastaajista on vielä jälkihuollossa. Osa on siis ehtinyt prosessoida kokemuksiaan enemmän ja mahdollisesti nähdä toisenlaisina kuin on aiemmin ajatellut. Kokemusten tapaan myös vaikutukset myöhempään elämään olivat monenlaisia. Tässä luvussa kuvaan ja tulkiten haastateltujen ajatuksia siitä, millaisia vaikutuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudella on ollut heidän elämäänsä sijoituksen jälkeen.

Osa kertoi sijaisperheen uskonnollisuuden tai uskonottomuuden aiheuttaneen vastareaktion. Aikuisena he uskoivat tai olivat uskomatta aivan toisin kuin sijaisvanhemmat. Sama tuli ilmi myös Hytösen ym. (2016, 111) sijaishuollon epäkohtia koskevasta selvityksestä. Moni selvitykseen vastanneista kertoi, että kielteisenä mieleen jääneen sijaishuoltopaikan uskonnollisen ilmapiirin takia he olivat aikuisena uskonnonvastaisia. Huono kokemus sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta oli vaikuttanut niin, että he olivat kääntyneet uskontoa vastaan.

Haastateltavista Laura koki, että oli pystynyt kääntämään sijaisperheen äidin halveksunnan vahvuudeksi. Sijaisäiti oli arvostellut hänen uskontoaan, mutta se ei lopulta ollut saanut häntä luopumaan uskosta. Sijaisperheessä olon aikana alkanut, sijaisvanhempien ajattelusta poikkeava vakaumus oli säilynyt hänen elämässään aikuisuuteen asti:

[Sijaisperheen äiti] käytti sellaisia sanoja kuin hihhuli. No, silloin se on ehkä loukannut mua. Jos nyt joku sanois mua hihhuliksi, niin oisin vaan että kiitti, ihanaa, se on tosi kivasti sanottu ja mua ei haittaa ollenkaan! On se tietysti niin, että mä oon kokenut sellaista vastustusta aina kaikessa, et oli se mikä tahansa juttu, niin ei meidän äiti oo ollut mitenkään hirveen kannustava yhtään missään oikeastaan ikinä. Et mulle se oli tavallaan tuttua, et vaikka se harmitti, niin tavallaan mä ajattelin, että mä oon tottunut tähän. Et teen mä niin tai näin, niin aina mä saan siitä kuulla, niin so not, mä oon löytänyt tällaisen jutun ja tästä mä haluan pitää kiinni. (Laura)

Sijoitetut tulevat poikkeuksetta traumatisoivista olosuhteista, minkä lisäksi heitä on vahingoittanut biologisesta perheestä erottaminen (Gallagher & Green 2012, 437; Sinkkonen 2015, 156–163). Anna kuvasi sijaisperheen ankaran uskonnollisuuden olleen ”viimeinen naula arkkuun”. Hänen elämänsä oli ollut erittäin vaikeaa ennen sijaisperheeseen menemistä. Hän oli kokenut oman vanhempansa kuoleman ja ollut raa’an, toistuvan väkivallan uhrina. Sijaisperheen uskonnollinen väkivalta hänen tulkintansa mukaan viimeisteli sen, ettei hän aikuisena ole voinut hyödyntää kaikkea potentiaaliaan. Hän on esimerkiksi joutunut varhain työkyvyttömyyseläkkeelle, vaikka pärjäsi hyvin koulussa. Hän kuvasi, ettei nuorena aikuisena osannut elää normien mukaan, koska oli kasvanut uskovaisen sijaisperheen rajoittavassa ja ankarassa ilmapiirissä:

Elämässä on tullut terapiaa käytyä, mutta ne eivät lopulta toimineet niin, että olisin säilyttänyt työkykyni. Mä oon miettinyt ja analysoinut, et se oli viimeinen naula mun arkkuun tämä helluntailaisuus. Olin kymppin oppilas, normaalioloissa olisin mennyt lukioon. Sen sijaan menin läheiseen kaupunkiin ja kolmen vuoden päästä sain sieltä yhden huonoimmista merkonomipapereista. Varmasti se vapaus löi vähän yli, kun olin ollut siellä uskonlahkossa ja alaikäisenä lähdin johonkin opiskelija-asuntolaan ja kauppaoppilaitokseen, jossa minua ei kiinnostanut yhtään mikään. Katson, että mun elämä lähti hyvin ratkaisevalla tavalla vinoon. (Anna)

Veljestä tulikin maailmanluokan professori. Minusta tuli tämmöinen masentunut maisteri, joka jäi eläkkeelle sähköshokkihoidon saattelemana. Ei mennyt ihan niin kuin pitää. (Anna)

Muutama haastateltava kertoi kokeneensa ja kokevansa aikuisiässä vaikeita psykiatrisia ja neuropsykiatrisia ongelmia, kuten vaikeaa masennusta, ahdistusta, pakkomielteitä, turvattomuutta ja keskittymis- ja tarkkaavaisuusongelmia. Haastateltavat pohtivat, että eivät osaa varmaksi sanoa, mikä on seurausta mistäkin. He kertoivat huonoista kokemuksistaan sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta, mutta samalla kertoivat myös tiedostavansa sen, että elämässä oli ollut ennen sijoitusta ja myös sen jälkeen suuria vaikeuksia.

Sijoitetun lapsen ja nuoren elämässä on aina tapahtunut paljon, koska hänet on erotettu biologisesta perheestä ja hänen on ollut sopeuduttava uuteen ympäristöön ja uusiin ihmisiin. Lapsuudessa tapahtuneen henkisen väkivallan syitä on vaikea osoittaa aikuisuudessa. (Corby ym. 2012, 155–156.) Yleisesti erilaiset mielenterveys- ja käyttäytymisongelmat ovat sijoitetuilla yleisiä, ja moni tarvitsisi ammattilaisten apua ongelmiinsa (Gallagher & Green 2012, 441; Ward ym. 2002, 9). Minun aineistossani Pasi koki, että hänellä on ollut haasteita aikuisuudessa, mutta ei osannut erotella niiden syitä:

Taustani on aika rankka ja olen kärsinyt muun muassa epäluottamuksesta, itsetunnon puutteesta ja keskittymisvaikeuksista. On vaikea sanoa, mikä on seurausta sijoituksesta ja mikä toisaalta rikkinäisestä taustasta. (Pasi)

Michael Rutteria kiinnosti sijoitettuja lapsia käsittelevässä kirjallisuuskatsauksessaan *Children in substitute care: some conceptual considerations and research implications* se, että sijoitetut lapset tulevat ongelmallisista oloista, mutta samalla heillä on muita enemmän ongelmia tunteiden hallinnassa, käytöksessä ja oppimisessa. Hän mietti, tulevatko riskit lasten geneettisestä taustasta, fyysisistä traumaista, tunnistamattomista psykososiaalisista kokemuksista, hoivakokemuksista vai sijoituksen jälkeisistä tapahtumista. Merkittävää on hänen mukaansa sijoituspaikan vaikutus ja se, miten sijoitusperheen tausta, kuten etnisyyt ja uskonto sopivat lapsen taustaan. (Rutter 2000.) Minun haastattelemistani henkilöistä moni oli kokenut ongelmia aikuisuudessaan. Oli sattumaa tai ei, pääasiassa sijaishuoltoapaikan uskonnollisuutta kielteisesti kuvanneet kuvasivat kokeneensa ongelmia aikuisuudessa.

Lapsen sijoitus on aina mahdollisuus uuteen, turvalliseen elämään. Hytösen ym. selvityksessä (2016, 135) osa vastaajista ilmaisi olevansa kiitollinen ja onnellinen siitä, että oli saanut elämälleen uuden alun ja toisen mahdollisuuden sijaisperheessä. Sijaishuollolla on tapahtuneista kaltoinkohteluista huolimatta myös tärkeä rooli lasten ja nuorten elämän pelastajana. Minun aineistossani Kaisa kuvasi moneen kertaan olevansa kiitollinen sijaisperheelleen siitä, että saa aikuisena olla tasapanoinen, työssäkäyvä perheenäiti. Hän korosti sitä, että vaikeasti päihde- ja mielenterveysongelmaisten vanhempien lapsena hänelle olisi voinut käydä paljon huonommin. Sijaisperheessä omaksutun uskonnollisuuden hän kuvasi kantavan hänen elämänsä vielä aikuisenakin. Uskonnollinen yhteisö oli hänen turvapaikkansa, jossa hän oli muun muassa tutustunut puolisoonsa ja ylipäättään kertomansa mukaan löytänyt suunnan elämälleen:

Kävin täysi-ikäisenä lukion jälkeen raamattukoulun ulkomailla ja tutustuin siellä aviomieheeni, jonka kanssa olen ollut pitkään yhdessä ja meillä on lapsia. Olen aktiivinen vapaaseurakunnassa. Nyt aikuisena olen onnellinen siitä, että sain kasvaa uskovassa perheessä ja sain hyvän elämälle pohjan, koska niin paljon huonommin olis voinu näillä taustoilla käydä. (Kaisa)

5 Pohdinta

5.1 Yhteenveto tutkimustuloksista

Olen tässä työssäni selvittänyt, millaisia kokemuksia sijoitettuina olleilla on sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta, millaisia vaikutuksia sijoituksella on ollut heidän elämäänsä ja miten lastensuojelun sosiaalityössä on tunnistettu aiheeseen mahdollisesti liittyviä ongelmia. Analyysimenetelmäni on ollut aineistolähtöinen sisällönanalyysi, ja tutkimukseni teoreettisena viitekehyksenä on toiminut sosiaalitieteellisen lapsuudentutkimuksen paradigma ja siihen liittyvä toimijuuden käsite. Tässä luvussa esittelen saamani keskeiset tutkimustulokset.

Vastaajien kokemukset sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta jakautuivat myönteisiin ja kielteisiin. Analyysini perusteella myönteisiin kokemuksiin kuului kokemus erilaisten vakaumusten kunnioittamisesta, uskonnon tuomasta yhteisöllisyydestä ja siitä, että uskonnolliseen toimintaan sai osallistua tai olla osallistumatta omasta halustaan. Lapsen, sijaishuoltopaikan ja biologisten vanhempien poikkeavat näkemykset oli mahdollista sovittaa yhteen, kun ketään ei pakotettu mihinkään ja toisen erilaista ajattelutapaa kunnioitettiin. Uskonto toi parhaimmillaan sijoitetun lapsen elämään yhteisöllisyyttä ja harrastuksia, ja osalle sijoitus uskonnolliseen perheeseen toi aikuisikään kestäneen vakaumuksen.

Kielteiset kokemukset sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta olivat haastateltavilla yleisempiä kuin myönteiset kokemukset. *Kielteiset kokemukset liittyivät vakaumuksellisiin ristiriitoihin sijaisperheen vanhempien, sijoitetun lapsen ja biologisen perheen välillä.* Toisen erilaista ajatusmaailmaa ei osattu kunnioittaa, mistä aiheutui ristiriitoja. *Kielteisinä pidetyt kokemukset liittyivät usein hengelliseen väkivaltaan, joka tapahtui sijaisperheessä.* Haastateltavat kertoivat kokeneensa kielteisenä uskonnollisuuteen liittyvän rajoittamisen, kuulluksi tulemattomuuden, painostamisen, pelon, häpeän ja ulkopuolisuuden tunteen.

Analyysini perusteella lastensuojelun sosiaalityössä uskonnollisten aiheiden tunnistaminen ja puheeksi ottaminen näyttöytyi heikkona. Asiakkaat eivät usein osanneet ottaa uskontoa puheeksi eivätkä työntekijät kyselleet siitä. Biologisten vanhempien toivetta sijaishuoltopaikan vakaumuksesta ei välttämättä huomioitu, vaan lapsi saatettiin sijoittaa biologisen perheen uskonnosta huomattavasti eroavaan paikkaan. *Toisaalta aineisosta näkyy myös se, että sijoituspaikkaa miettiessä sijaisperheen biologisesta perheestä poikkeava uskonto on otettu huomioon ja aiheesta on keskusteltu avoimesti.* Vastauksissa korostui kokemus siitä, että sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus haittasi toimivan asiakassuhteen luomista ja asioiden puheeksi ottamista. Oman tarinan kertominen uudelle

työntekijälle koettiin raskaana. Joissain tapauksissa sosiaalitoimi löi valvonnan täysin laimin, mikä aiheutti sijoitetulle kärsimystä.

Viimeinen tutkimuskysymykseni oli, millaisia vaikutuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudella on ollut vastaajan elämään myöhemmin. *Toisille sijaishuoltopaikan uskonnollisuus oli ollut pohjana heidän nykyiselle, aikuisikään kestäneelle vakaumukselleen. Osa oli taas päätynyt täysin toisenlaiseen vakaumukseen. Joissain tapauksissa sijaishuoltopaikan uskonto oli traumatisoinut lisää ennestään traumatisoitunutta, sijoitettua lasta. Osalla sijaishuoltopaikan uskonnosta kärsineistä haastateltavista oli psykiatrisia ja neuropsykiatrisia ongelmia, vaikka ei ole yksinkertaista yksilöidä, mikä on aiheutunut mistäkin.*

Haastateltujen kokemukset painottuvat kielteisiin, mille on varmasti monta syytä. Arvelen yhdeksi syyksi sen, että kielteisistä kokemuksista on helpompi puhua kuin myönteisistä. Mahdollisesti myös haastateltavat olivat valikoituneet niin, että kielteisiä kokemuksia saaneet tahtoivat osallistua haastatteluun. Kielteisiä kokemuksia kertoneiden haastattelut olivat kestoltaan pidempiä kuin niiden, joilla oli pääasiassa hyviä kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta kerrottavanaan. Huomattavaa on myös se, että etsin haastateltavia Uskontojen uhrien tuki ry:n (UUT) kautta. UUT auttaa niitä, joille uskonto on aiheuttanut ongelmia. On luonnollista, että sitä kautta saaduilla kontakteilla on huonoja kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. He tuskin kokisivat muuten olevansa uskontojen uhreja.

Aineistossa kielteiset ja myönteiset kokemukset esiintyivät yhtä aikaa. Yhdellä haastateltavalla ei ollut lainkaan kielteisiä kokemuksia kerrottavanaan. Haastateltavista jokaisella oli jokin hyvä kokemus kerrottavanaan, vaikka kokemukset painottuivat kielteisiin. Hyvä kokemus oli esimerkiksi hetkellinen turvallisuuden tunne ja mukavat seurakunnasta saadut harrastukset ja kaverit. Analyysin perusteella aineistosta jäi kuva, että sijaisperheessä koetut vaikeuksia aiheuttaneet vakaumukselliset ristiriidat hallitsivat kokemusta sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta enemmän kuin pienet, hyvät kokemukset. Toivon silti, että pienet hyvä kokemukset ovat kannatelleet haastateltuja ainakin hetken.

5.2 Kuulluksi tuleminen mahdollistaa toimijuuden

Tässä luvussa pohdin aineistosta saamiani tutkimustuloksia. Koska analyysimenetelmäni on ollut aineistolähtöinen, peilaan tässä luvussa työn alussa esittämäni teoriaa uudesta lapsuustutkimuksesta ja toimijuudesta aineistosta saamiini tuloksiin.

Lapsille kuuluvat periaatteessa samat oikeudet kuin aikuisille. Lasten mahdollisuudet toimia ja osallistua ovat kuitenkin rajatumia kuin aikuisilla, sillä aikuisilla on velvollisuus suojella lasta. Tämä ilmenee esimerkiksi lapsen uskonnonvapaudessa. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) 14. artiklan mukaan vanhemmilla on oikeus ja velvollisuus ohjata lasta hänen uskonnonvapautensa käyttämisessä, vaikka lapsella on myös oikeus uskonnonvapauteen. Lapsen oikeus ei ole niin selvä kuin aikuisen, koska sopimus velvoittaa aikuista ohjaamaan lapsen uskonnonvapauden käyttämistä. Lapsen tila toimia jää pienemmäksi kuin aikuisen toiminnan tila, koska aikuiset voivat kontrolloida lasten tilaa. (James & James 2008, 107; Linjakumpu 2015, 257–259.)

Aikuisten uskonnollinen toiminta aiheutti aineistossani sijoitetuille lapsille ja nuorille kielteisiä tunteita, kuten pelkoa, häpeää ja ulkopuolisuuden tunnetta. Toisia vastaajia pakotettiin osallistumaan uskonnolliseen toimintaan, kun taas toisten osallistumista tahdottiin rajata. Väärä vakaumus oli toisille sijaisvanhemmille syy halventaa lasta. Nämä esimerkit osoittavat mielestäni sen, että aineistoni perusteella lasten ja nuorten toimijuus ja uskonnonvapaus ei toteutunut täysin. Kaikilla ei ollut todellista valinnan ja toiminnan mahdollisuutta. Heidän puolestaan päätettiin ja heitä rajoitettiin. Kun he yrittivät toimia itse, heidät pyrittiin hiljentämään. He mahdollisesti yrittivät toimia, mutta heidän toiminnalleen ei vaikuttanut olevan tilaa. Aikuiset ohjasivat heidän uskonnonvapautensa käyttöä aineistossani toisinaan erittäin rankasti.

Olen luvussa 4.2 määritellyt osan haastateltavien kokemuksista hengelliseksi väkivallaksi. Väkivaltaa kokeneen toimijuus usein kaventuu, mutta hän voi keksiä uusia tapoja toimia (Hurtig 2013a, 122; Paasolainen 2016, 115). Haastateltujen kokemuksista jäi kuva, että heillä oli tahtoa toimia toisin. Oma tahto on merkittävä toimijuuden yrityksessä (Lehtinen 2009, 90–92). Haastatellut tiesivät, mitä halusivat. He eivät halunneet jakaa sijaishuoltopaikan vakaumusta, vaan halusivat ajatella toisin. Tulkitsin heidän kokemuksistaan myös, että he yrittivät toimia. Sijaishuoltopaikassa ohjattiin heidän uskonnonvapautensa käyttöä eivätkä he voineet toteuttaa omaa toimijuuttaan täysin. Oma tahto ja ajattelua ei kuitenkaan sijaishuoltopaikassa voitu lannistaa tai rajoittaa.

Toimijuus ei ole aina suuria ja näkyviä tekoja. Lasten pienet toimijuuden osoitukset voivat jäädä aikuiselta havaitsematta. Lapsen selviytymisstrategioita voivat olla esimerkiksi vitsailu ja passiivinen vastarinta. Seksuaalista väkivaltaa lapsuudessaan kokeneita aikuisia tutkinut Jenny Kitzinger havaitsi, että aikuiset eivät aina huomanneet lasten selviytymiskeinoja. Lapset eivät välttämättä pystyneet puolustautumaan fyysisesti, mutta he käyttivät niitä keinoja, joita heillä oli. Kitzingerin

mukaan lapsi saattoi esimerkiksi pidättää henkeään pyörtymiseen asti silloin, kun joutui olemaan kaksin hyväksikäyttävän lastenhoitajan kanssa. (Kitzinger 1997, 170–173.)

Ajattelen, että aineistossani nähtävissä pientä toimijuutta. Analyysin perusteella haastateltavieni toimijuus ei näyttäytynyt suurena ja näkyvänä, mutta haastateltavat eivät olleet vailla omaa tahtoa. Hytösen ym. (2016, 135) mukaan sijaishuoltoapaikasta karkaaminen eli ”hatkaaminen” on sijoitetun yleinen keino toimia tilanteessa, jossa joutuu kokemaan kaltoinkohtelua sijaishuoltoapaikassa. Minun aineistossani kukaan ei kertonut hatkanneensa, mutta haastatelluilla oli toisenlaisia tapoja osoittaa toimijuuttaan. Pasi ja Anna kertoivat jo varhain heränneistä epäilyksistään uskontoa kohtaan, vaikka heidän ajatteluaan ei hyväksytty sijaisperheessä. Laura kuvasi intoaan ja rohkeuttaan käydä uskonnollisissa tilanteissa sijaisvanhemman vastustuksesta huolimatta. Erittäin tiukan uskonnollisessa sijaisperheessä elänyt Anna kertoi toisinaan karanneensa naapuriin katsomaan televisiota, kun muut olivat seurakunnan tilaisuudessa:

Usein, muistan, että kun muut lähti autolla sinne helluntaiekkereihin, mä jäin jollain tekosyyllä, flunssalla tai kokeilla kotiin ja heti kun perävalot hävisi, juoksin naapuriin kattomaan telkkaria. Tosin naapuriin oli vähintään puoli kilsaa ja luikin sieltä sitten takaisin, kun porukat tuli kotiin rukouskokouksesta. (Anna)

Toisilla haastateltavilla oli hyvin myönteisiä kokemuksia sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta, ja havaitsin aineistossani myös esimerkkejä toimijuuden ja uskonnonvapauden toteutumisesta. Haastatelluista Kaisa ja Lotta eivät olleet kokeneet painostamista, pakottamista tai syyllistämistä, vaikka heidän oma taustansa ja ajattelunsa saattoi erota merkittävästi sijaishuoltoapaikan vakaumuksesta. Heidän kokemuksiaan tulkitessa jäi kuva, että heidän oma uskonnonvapautensa oli otettu sijaishuoltoapaikassa huomioon ja heidän omalle toimijuudelleen annettiin mahdollisuus. Heidän kokemustensa kuvauksissa korostui se, että he olivat osallistuneet tai olleet osallistumatta uskonnolliseen toimintaan omasta tahdostaan. Heidän erilaisuutensa ja omat ajatuksensa oli huomioitu sijaishuoltoapaikassa. Lotta oli vapaasti uskonnoton uskovaisessa sijaisperheessä, ja Kaisa sai osallistua uskonnonharjoittamiseen omasta tahdostaan. Uskonto ei ollut heidän kokemuksissaan konfliktien aiheuttaja. Sijaishuoltoapaikan uskonnollisuus oli jäänyt Kaisalle aikuisuuteen asti kantaneeksi vakaumukseksi. Hän oli kiitollinen sijaisperheestään ja sen uskonnollisuudesta.

Työni toisessa, tutkimusta taustoittavassa luvussa, mainitsin Munron (2008, 34) kehittämistä lastensuojelun tehtäväalueista. Hänen mukaansa lastensuojelun on tarjottava korvaavaa huolenpitoa, tuettava perheitä ja suojeltava lapsia, joilla on riski joutua huoltajiensa laiminlyömäksi. Tässä työssä olen käsitellyt viimeksi mainittuja lapsia eli heitä, joilla on ollut riski joutua huoltajiensa laiminlyömäksi. Valitettavasti aineistosta ilmenee, että riski joutua laiminlyödyksi myös sijaishuoltopaikassa voi olla todellinen. Tällaiset lapset kokoavat traumaa trauman päälle. Siksi olisi tärkeää huomioida se, millaiseen sijaishuoltopaikkaan lapsi sijoitetaan ja millaista lapsen elämä on sijaishuoltopaikassa.

Työni valmistumisen kynnyksellä mietin, miten traumatisoituminen sijaishuollossa voitaisiin estää. Aineisossani korostui kuulluksi tulemattomuuden ja hyväksymättömyyden kokemukset niillä, joilla oli kielteisiä kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta. Sijoitusta tehdessä ei ole aina mahdollista laittaa lasta tai nuorta paikkaan, jossa hänen kotonaan opittu vakaumuksellinen perintö jatkuu. Se ei ole aina edes tarkoituksenmukaista, ja lisäksi lapsen, nuoren, sijaisperheen ja biologisen perheen vakaumus voi vaihdella; maailmankatsomuksen rakentuminen on aina pitkä prosessi. Olen aiemmin työssäni kuvannut sitä, miten lastensuojelun sosiaalityössä päätösten seurauksia voidaan vain ennakoida. Kukaan ei voi nähdä tulevaisuuteen ja kertoa, onko sijaishuoltopaikka ollut lapsen edun mukainen. Toisaalta lapsen sijoittamiseen päädytään tilanteessa, jossa omaan, biologiseen kotiin jäämisen riskit ovat suuremmat kuin sen uhka, että lapsi kärsisi sijaishuoltopaikassa. Haasteltavani toivat ilmi ongelmia sijaishuoltopaikan toiminnasta. Pasi oli sijoitettu toiseen paikkaan ensimmäisessä paikassa olleiden ongelmien takia. En voi ulkopuolelta sanoa, olisiko muut sijaishuoltopaikkansa ongelmallisena kokeneet haastateltavat pitänyt sijoittaa toiseen paikkaan, mutta keskustelua sijaishuoltopaikan, sijoitetun lapsen ja biologisten vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kesken olisi ollut aineiston esimerkeissä hyvä käydä. Näin oli esimerkiksi Annan tapauksessa. Häntä pilkattiin sijaisperheessä oman uskontonsa takia ja hänelle osoitettiin konkreettisesti oma paikka, jossa hän voi väärin uskovana olla. Sosiaalityöntekijät eivät puuttuneet Annan sijaisperheen käytäntöihin.

Keskustelu olisi tärkeää, sillä lastensuojelussa on valtaa puuttua lapsen kasvuympäristön haittatekijöihin. Ajattelen, että työssäni kuvaamani ongelmien ratkomiseen tarvitaan avointa ja rohkeaa keskustelua niin sosiaalialan ammattilaisten ja asiakkaiden välillä kuin perheiden sisällä. Aineistossa korostui se, että uskonnollisista aiheista puhuminen sosiaalityöntekijän kanssa koettiin pääasiassa vaikeaksi. Työntekijöiden vaihtuvuus aiheutti ongelmia. Uuden työntekijän kanssa piti taas aloittaa alusta suhteen luominen ja oman tarinan kertominen. Työntekijät eivät osanneet ottaa

uskonnollisia aiheita puheeksi eivätkä haastatellut kokeneet uskonnollisuuteen liittyviin aiheiden puheeksi ottamista luontevana.

Jäin miettimään, miten sosiaalityössä voitaisiin huomioida uskonnosta puhumisen vaikeus. Työntekijän tieto eri uskonnoista, rohkeus ottaa puheeksi ja kyky nähdä mahdollisia ongelmia ovat tärkeitä. Ehkä sosiaalityöntekijät eivät aina muista, että uskonto saattaa olla asiakkaalle merkittävä ongelmien aiheuttaja tai tasapainon tuoja. Sosiaalityöntekijöiden tiedon ja rohkeuden tarpeesta kertovat muutkin aiheesta tehdyt tutkimukset. Bützow (2013, 101) haastatteli pro gradu –työhönsä sosiaalityöntekijöitä ja kysyi, tarvitsisivatko he lisää tietoa vähemmistöuskointoihin kuuluvien lasten kanssa työskentelyyn. Hänen haastattelemistaan sosiaalityöntekijöistä valtaosa, yhdeksän kymmenestä, koki tietämyksensä vähemmistöuskonnoista vajavaiseksi. Philip Gilligan (2009, 94–104) selvitti lastensuojelun työntekijöiden tietoisuutta uskonnoista ja tuli tulokseen, että työntekijän tietoisuus eri uskonnoista ja rohkeus ottaa uskonnollinen vakaumus puheeksi vaihtelivat erittäin paljon eri työntekijöiden välillä. Tuloksista selvisi, että valtaosa vastaajista oli viimeisen vuoden aikana puhunut kollegansa kanssa uskonnoista. Silti reilu puolet ilmoitti, ettei työnantaja ollut koskaan nostanut esiin uskontoa eikä aihe ollut tullut puheeksi asiakkaiden kanssa. Gilligan pohti, että uskonnolliset ja vakaumukselliset aiheet pitäisi ottaa entistä enemmän huomioon asiakkaiden kanssa työskennellessä. Erityisen tärkeää se olisi hänen mukaansa silloin, kun epäillä lapsen kaltoinkohtelua. Livia Bardy selvitti vuonna 2009 lasten kokemuksia suljetuissa uskonnollisissa yhteisöissä Yhdysvalloissa. Työnsä lopussa hän tarjosi lastensuojelulle ehdotuksia uusiksi käytännöiksi, kuten sen, että työntekijät saisivat enemmän tietoa suljetuista yhteisöistä ja he osaisivat lähestyä asiakkaita epäkohdat tunnistaen mutta ei kritisoiden. (Bardy 2009, 118–133.)

Ongelmaa ei kuitenkaan ole mielestäni hyvä paikantaa pelkästään työntekijöihin, vaan miettiä asiaa koko organisaation näkökulmasta. Munron (2012, 131–152) mukaan organisaatio vaikuttaa vahvasti sosiaalityöntekijöiden työn laatuun. Tärkeää on se, miten työntekijät saavat päätöksinsä ammatillista tukea ja apua silloin, kun kohtaavat ammattitaitonsa ja tietonsa ylittäviä asioita. Jos vaihtuvuus sosiaalityössä olisi vähäisempää, olisi organisaatitasolla mahdollista asettaa toiminnalle tavoitteita (Bardy & Heino 2013, 35) – tällainen tavoite voisi olla vähemmistöuskontoihin ja -kulttuureihin tutustuminen ja uskonnollisten aiheiden ottaminen puheeksi. Sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden päätöksentekoprosesseja tutkineen Caroline Leesonin (2010, 486–490) mukaan sosiaalityöntekijöiden työssä näkyy pula ajasta, tunnetason tuesta ja yleisestä resurssien puutteesta. Sosiaalityöntekijät ehtivät hoitaa lapsen käytännön asioita, mutta emotionaalinen kohtaaminen jää

niukaksi. Ehkä uskonnollisista aiheista pitäisi puhua organisaatioissa enemmän, sillä kuten työstäni ilmenee, uskonto voi aiheuttaa suuria ristiriitoja sosiaalityössä.

Uskonto voi tuoda aikuisten ja lasten elämään paljon myönteistä, mutta uskonnolla on myös varjopuolensa. Jos vanhemmilla on käsitys ankarasta Jumalasta, voi vaarana olla, että ankarat uskonnolliset normit välittyvät myös lapsille (Ruoho 2013, 39). Pahimmillaan uskonnollisuus aiheuttaa pelkoa ja häpeää, kuten tuloksistani on ilmennyt. Voi olla, että ankaraa uskonnollisuutta harjoittaneet sijaisvanhemmat olivat omaksuneet mallin seurakunnastaan tai voi olla, että heidän seurakuntansa oli vapaamielisempi kuin he itse. Selvää on kuitenkin se, että sijaisperheissä voi tapahtua uskonnollista väkivaltaa. Lapsiasiainvaltuutettu toivoi vuonna 2017 parempia mahdollisuuksia puuttua uskonnollisissa yhteisöissä tapahtuviin väärinkäytöksiin. Sosiaalityössä ei aina voida reagoida yhteisöissä tapahtuviin ylilyönteihin, mutta perheissä tapahtuva hengellinen väkivalta pitäisi kyetä ainakin ottamaan puheeksi.

Olen työssäni tutkinut haastateltavien kokemusten erilaisia ilmentymiä: kokemuksia sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta, kokemuksia uskonnollisten aiheiden tunnistamisesta sosiaalityössä ja ajatuksia siitä, miten sijaishuoltoapaikan uskonto on vaikuttanut jälkeensä. Tiivistäen voi mielestäni sanoa, että hyvät kokemukset niin sijaishuoltoapaikassa kuin sosiaalityöntekijöiden kanssa liittyivät kuulluksi tulemiseen, avoimuuteen ja toisen kunnioittamiseen. Huonot kokemukset taas liittyivät näiden vastakohtiin eli avoimen ja vastavuoroisen keskustelun puuttumiseen ja siihen, ettei toista kunnioiteta. Jos minun pitäisi työni perusteella antaa yksi parannusehdotus sijaishuollon asiakkaille ja työntekijöille, olisi se kehoitus kuunnella toista aidosti ja tutustua hänen taustaansa.

5.3 Tutkimuksen toteutuksen pohdinta

Aineistonani on ollut viiden täysi-ikäisen, sijoitettuna olleen haastattelut. Etsin haastateltavia järjestöjen kautta, ja haastateltavien löytäminen oli haastavaa. Aineistoni on melko suppea. Kirjoitusprosessin aikana mietin paljon, onko minulla riittävästi materiaalia työhöni. Haastateltujen kokemukset ovat kuitenkin olleet hyvin monipuolisia ja niissä ovat näkyneet niin myönteiset kuin kielteisetkin kokemukset sijaishuoltoapaikan uskonnollisuudesta. Laajemmalla aineistolla olisin kuitenkin todennäköisesti saanut vielä monipuolisempia tuloksia.

Valitsin aineistonkeruutavakseni haastattelun ja tutkittaviksi lastensuojelun sosiaalityön entiset asiakkaat. Eri tavoilla ja aineistoilla olisi saattanut saada erilaisia tuloksia. Kirjoituskutsulla olisi saattanut saada syvällisempää tietoa, sillä silloin tutkittavat olisivat rauhassa saaneet miettiä, mitä tahtovat kertoa. Haastattelin pelkästään sosiaalityön asiakkaita, koska tahdoin saada heidän äänensä kuuluviin. Olisin kuitenkin voinut ottaa mukaan myös sosiaalityöntekijän tai biologisen tai sijaisvanhempien näkökulman. Aihetta olisi voinut olla mielenkiintoista tutkia myös esimerkiksi lastensuojelun kirjauksista, asiakassuunnitelmista tai päätöksistä. Dokumentteja olisi voinut myös mahdollisesti tutkia haastattelujen lisänä, jolloin työhön olisi saanut ammattilaisen ja lapsen lähipiirin näkökulmaa.

Tiedonintressini on ollut fenomenologis-hermeneuttinen. Se on kulkenut mukani läpi tutkimusprosessin mielessäni ohjaamassa sitä, miten tutkin ja tulkiten toisten minulle kertomia kokemuksia. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan luotettavuuden arviointi perustuu siihen, miten tutkija pystyy tavoittamaan tutkittavien kertomukset sellaisina, kuin ne tutkittaville ilmenevät (Perttula 1995, 104). Sen takia pohdin ja kuvaan tässä valitsemani tiedonintressin toteutumista työssäni.

Luotettavuuden arviointi ei koske vain työn tuloksia, vaan se alkaa jo aineiston hankinnasta. Fenomenologis-hermeneuttisella tavalla tehdyssä tutkimuksessa haastattelukysymysten tulisi olla mahdollisimman vähän johdattelevia (Turunen 2014, 239; Laine 2010, 37–39). Omassa työssäni tämä on näkynyt niin, että tein haastattelut puolistrukturoidulla mallilla (liite 2). Suosin kysymyksiä, joihin ei voi vastata yksiselitteisesti kyllä tai ei. Kysyin haasteltavilta tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä. Pyrin pitämään haastattelutilanteet rentoina, ja annoin toisinaan haastateltavan puheen pulppuilla muihin aiheisiin kuin ennalta määäämiini kysymyksiin.

Fenomenologiaan liittyy ajatus tutkijan esiymmärryksestä, ja olen koko tutkimusprosessin ajan miettinyt omaa esiymmärrystäni. Minulla ei ole kokemusta siitä, millaista on olla sijoitettu lapsi. Koska olen aikuinen, en voi enää saada sellaista kokemusta. Olen miettinyt sijoitusprosesseja ja osallistunut niihin opinnoissani ja työssäni. Sosiaalityön opiskelijana olen lukenut sijoituksista tehtyjä tutkimuksia ja pohtinut teemaa lainsäädännön näkökulmasta. Työssäni lastensuojelun sosiaalityöntekijän viransijaisena miettinyt sijoituksen tarpeellisuutta, sijoittanut lapsia ja etsinyt heille sijaishuoltopaikkoja. Tulevana sosiaalityöntekijänä edellä mainitut teemat tulevat kuulumaan työhöni kiinteästi. Kokemukseni sijoituksista ovat siis hyvin erilaisia kuin tätä työtä varten haastattelemillani ihmisillä.

Fenomenologit ovat esittäneet erilaisia tapoja ylittää luonnollinen asenne ja avautua tutkittavien maailman merkityksille. Martin Heideggerin mukaan ajattelu on ”tienoon jättämistä silleen”. Tienoolla hän tarkoittaa maailmaa, jota pidetään itsestään selvänä. Heidegger tarkoitti tutkija Serja Turusen (2014, 238) mukaan sitä, että tutkija antaa ajan myötä tienoon, itsestään selvän maailman, asettua hiljalleen mieleensä. Kun tutkija odottaa kärsivällisesti, olemus pääsee lopulta osaksi sitä tienoota, jota tutkittava on kuvannut. Minä olen käytännössä antanut sijoitettujen tarinoiden muuttua osaksi omaa tienootani lukemalla aineistoani monta kertaa läpi työni eri vaiheissa.

Työni tuloksista nousee vahvasti esiin se, että sijoitetuilla on kielteisiä kokemuksia sijaishuoltoapaikan uskonnosta ja sosiaalityössä ei tunnisteta uskonnollisuuteen liittyviä ongelmia. Valmistuvana sosiaalityöntekijänä tiedostan, että asiaan liittyy sosiaalityössä paljon kehittämistä. Sosiaalityöntekijöiden tulisi entistä paremmin tunnistaa uskonnollisia aiheita ja niihin liittyviä ongelmia. Sosiaalityöntekijöillä pitäisi olla myös kykyä ottaa uskonto puheeksi. Ajattelen analyysini perusteella, että lisäksi sijaisvanhemmat tarvitsisivat paremmin tietoa siitä, miten sijoitetun lapsen kulttuurinen tausta huomioidaan. Kehittämistarpeet nousevat kielteisten kokemusten pohjalta. Samalla olen pyrkinyt välittämään työssäni kuvan siitä, että uskonnollinen perhe ei missään tapauksessa tarkoita huonoa perhettä – lapsen biologista perhettä tai sijaisperhettä, ja haastateltavillani oli myös myönteisiä kokemuksia kerrottavanaan. Uskontoon saattaa kuitenkin liittyä myös haitallinen puoli, joka ihmisiä kohtaavien ammattilaisten on tarpeen tunnistaa. Olen pyrkinyt koko tutkimusprosessin ajan lukemaan avoimesti aineistoani ja antamaan äänen kaikenlaisille kokemuksille.

5.4 Jatkotutkimusta tarvitaan

Tutustuessani aiempiin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin huomasin, että uskontoa sosiaalityössä on tutkittu erittäin vähän. Työtä tehdessä minulla heräsi paljon ajatuksia siitä, miten aiheetta olisi hyvä lähestyä tulevaisuudessa. Ajattelen, että uskonto sosiaalityössä kaipaisi tutkimusta niin siitä, miten uskonnosta kärsiviä voidaan auttaa ja uskonnollisia ongelmia tunnistaa kuin siitä, miten vakaumuksellisia ristiriitoja voidaan ratkaista niin biologisissa perheissä kuin sijaisperheissä.

Työtä tehdessäni jäin miettimään laajemmin selvitystä siitä, millaisina uskonnolliset aiheet näyttäytyvät suomalaisessa lastensuojelussa. Työni ei ole yleistävä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85), mutta analyysini pohjalta jäi kuva, että sosiaalityöntekijät eivätkä asiakkaat osaa ottaa uskontoa puheeksi. Bützow (2013) ja Hurtig (2013b) ovat tutkineet lasten asemaa ja lastensuojelullisia

ongelmia uskonnollisissa yhteisöissä. Olisi mielenkiintoista kartoittaa enemmän, miten hyvin ammattilaiset tunnistavat uskonnon vaikutuksen asiakkaan ja hänen perheensä elämään. Kirjaukset ovat sosiaalityössä keskeisiä, ja olisi mielenkiintoista tietää, miten uskonto näkyy sosiaalityön kirjauksissa, suunnitelmissa ja päätöksissä.

Lisäksi Suomessa on tutkittu erittäin vähän sitä, millä perusteilla lapselle valitaan sijaishuolto paikka (Laakso 2013, 12). Riitta Laakso (2013, 78–85) on kartoittanut sijaishuolto paikan valintaa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Hänen työssään tuli ilmi, että sijaishuolto paikan valintaan vaikuttavat paljon sosiaalityöntekijöiden aiemmat kokemukset kyseisestä paikasta. Päätöksen perustana on esimerkiksi tieto paikan ideologisista periaatteista, tavoista, käytännöistä ja lasten oikeuksien toteutumisesta. Työni aiheeseen liittyen olisi kuitenkin mielenkiintoista tutkia sijaishuolto paikan valintaa sijoitettavan lapsen ja nuorten, hänen biologisen perheensä ja sijaishuolto paikan kulttuurin näkökulmasta ja kartoittaa heidän ajatuksiaan ja kokemuksiaan aiheesta. Aineistostani ja aiemmista tutkimuksista saa kuvan, että sijoitettavan lapsen kulttuurista taustaa ei osata aina huomioida sijoitusta tehdessä. Sekä minun työssäni että aiheesta tehdyissä aiemmissä tutkimuksissa on tullut ilmi, että sosiaalityöntekijät eivät välttämättä osaa ottaa uskontoon liittyviä asioita puheeksi. Sen takia olisi hyödyllistä kartoittaa, miten sijaisperhettä koulutetaan lapsen taustan huomioimisessa.

Olisi mielenkiintoista myös tutkia, mitä sijaisperheet itse ajattelevat erilaisesta kulttuuritaustasta tulevan lapsen sijoittamisesta ja miten he valmistautuvat sijaislapsen tuloon. Aineistostani ilmeni, että monet olivat kokeneet sijaishuolto paikan uskonnollisuuden takia pelkoja. Pääasiassa kokemukset olivat sijaisperheistä. Jäin miettimään osan sijaisvanhemmista motiiveja ja kykyä lapsen uskonnolliseen kasvatukseen. Ajattelivatko sijaisvanhemmat vilpittömästi toimivansa oikein, kun kertoivat lapselle Jumalan rangaistuksesta ja kadotuksesta? Jos he itse uskoivat kyseisiin asioihin, he varmasti halusivat myös lasten olevan tietoisia siitä, minkä uskoivat tulevaisuudessa koittavan. Pohdin, oliko heillä riittävästi tietoa lapsen uskonnollisesta kasvatuksesta. Olivatko he ehkä itse ahdistuneita uskonnostaan, ja pyrkivät siirtämään sen eteenpäin? Ennen kaikkea mietin, miten kykyä lapsen uskonnolliseen kasvattamiseen voitaisiin vahvistaa. Siinä voisi olla aihetta jatkotutkimukselle.

Laitoshoidon puutteet ja laitoksissa tapahtuvat rikkomukset nousevat toisinaan julkiseen keskusteluun. Esimerkiksi syksyllä 2019 uutisoitiin laajasti lastensuojelulaitos Loikalan kartanossa tapahtuneista pahoinpitelyistä, joista tehtiin rikostutkinta (Yle 13.9.2019). Tutkittavieni kokemukset ovat pääosin sijaisperheistä, ja vain muutama heidän kertomistaan kokemuksista liittyi laitoksiin.

Olisi mielenkiintoista pohtia tarkemmin, miten uskonnolliset ja vakaumukselliset asiat huomioidaan laitoshoidossa. Saako laitoksesta vegaaniruokaa ja pääseekö sieltä osallistumaan uskonnollisiin tilaisuuksiin? Onko tietyissä laitoksissa muita enemmän uskonto esillä? Sosiaali- ja terveydenhuollossa on viime vuosina korostunut palveluiden yksityistäminen, ja entistä useammin myös lastensuojelun palveluita ostetaan yksityisiltä toimijoilta (esim. Laakso 2013, 9, 12). Se vaikeuttaa valvontaa muun muassa eriävien tietojärjestelmien takia. Sen takia olisi mielenkiintoista tutkia myös sitä, miten yksityistäminen vaikuttaa laitoksen painotusalueisiin.

Tutkimukseeni osallistuneet kuuluivat Suomessa tavallisiin vähemmistöuskontoihin, kuten vapaisiin suuntiin ja viidesläisyyteen. Työni valmistumisen kynnyksellä jäin miettimään, millaisia tulokset olisivat olleet, jos aihetta olisi tutkittu muuhun kuin kristinuskoon kuuluvien maahanmuuttajien näkökulmasta. Olen tässä työssä monesti tuonut esiin sen, että sosiaalityöntekijät eivät aina tiedä tarpeeksi vähemmistöuskonnoista. Millaisia tuloksia saataisiin, jos tutkittaisiin ei-kristittyjen kokemuksia sijaishuoltopaikan uskonnollisuudesta? Korostuisiko tuloksissa pelko, häpeä ja ristiriidat minun työni tavoin?

Lähteet

Aer, Janne (2012) Lastensuojeluoikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Helsinki: Sanoma Pro.

Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsi Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 9–31.

Anderson, Maurice & Linares, L. Oriana (2012) The Role of Cultural Dissimilarity Factors on Child Adjustment Following Foster Placement. *Child Youth Serv Rev* 34(4), 597–601.

Bardin, Livia (2009) Recognizing and Working with an Underserved Culture: Child Protection and Cults. *Journal of Public Child Welfare* 2009 (3), 114–138.

Bardy, Marjatta (2013) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 49–78.

Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 13–42.

Barker, Chris (2000) *Cultural studies. Theory and practice*. London: Sage Publications.

Barker, Chris (2012) *Cultural studies. Theory and practice*. 4th edition. London: Sage Publications.

Bützow, Auri (2013) Lasten asema ja lastensuojelun erityispiirteet suljetuissa uskonnollisissa yhteisöissä. Pro gradu –tutkielma: Itä-Suomen yliopisto.

Corby, Brian & Shemmings, David & Wilkins, David (2012) *Child Abuse: An Evidence Base For Confident Practice*. New York: McGraw-Hill Education.

Cossar, Jeanette & Brandon, Marian & Jordan, Peter (2011). 'Don't make assumptions' Children's and Young People's Views of the Child Protection System and messages for change. London: Office of the Children's Commissioner.

Declaration on the Elimination of all Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief (1981) Yleiskokouksen päätöslauselma 36/55, 25.11.1981

www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ReligionOrBelief.aspx Viitattu 15.11.2019.

Duncalf, Zachari (2010) Listen up! Adult care leavers speak out. The views of 310 care leavers aged 17-78. Manchester: The Care leavers association.

Eronen, Tuija (2012a) Äitiin liittyvät moraaliset jännitteet huostaan otettujen kerronnassa. Teoksessa Hannele Forsberg ja Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 123–145.

Eronen, Tuija (2012a) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. Diss. Tampere: Tampereen yliopisto.

Gallagher, Bernand & Green, Adan (2012) In, Out And After Care. Young Adults' Views On Their Lives, As Children, In A Therapeutic Residential Establishment. Children and Youth Services Review 34(4), 437-450.

Gilligan, Philip (2009) Considering Religion and Beliefs In Child Protection And Safeguarding Work: Is Any Consensus Emerging? Child Abuse Review 18(2), 94–110.

Green, Lorraine (2010) Understanding the Life Course. Sociological and Psychological Perspectives. Cambridge: Polity Press.

Hakalehto, Suvianna (2016) Mitä lastensuojelu on? Teoksessa Suvianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Helsinki: Kauppakamari, 23–27.

Harrikari, Timo (2019) Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumisesta ja hallinnan murroksista. Tampere: Vastapaino.

Heino, Tarja (2014) Lastensuojelun pirullinen tehtävä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2014. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus THL, 286–309.

Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijän kuvaamana. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino ja Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 188–223.

Helavirta, Susanna (2012) Koti lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kuvaamana ja moraalisten kannanottojen kohteena. Teoksessa Hannele Forsberg ja Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere, Vastapaino, 147–167.

Helminen, Jarkko (1998) Perhehoidon lainsäädäntö. Jyväskylä: Perhehoitoliitto.

Heller, Agnes (1985) The Power of Shame. A Rational Perspective. London, Boston, Melbourne & Henley: Routledge & Kegan Paul.

Helsingin Sanomat 17.2.2017. Lapsiasiavaltuutettu haluaisi puuttua uskonnollisten yhteisöjen toimintaan aiempaa helpommin – ”Pelkkä keskustelu ei aina riitä”. www.hs.fi/kotimaa/art-2000005091632.html Viitattu 29.9.2017

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu : Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2007) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hoikkala, Susanna & Lavikainen, Ville (2015) Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Hokkanen, Liisa (2013) Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 55–86.

Hurtig, Johanna (2013a) Murretusta murtajaksi – muutoksia vanhoillislestadiolaisten naisten yhteisösuhteissa ja toimijuudessa. Teoksessa Elina Vironkannas & Sanna Väyrynen (toim.) Varjoja naiseudessa. Kuopio: Unipress.

Hurtig, Johanna (2013b) Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta. Tampere: Vastapaino.

Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2016:22. Helsinki: sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (2017) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino.

James, Allison & Prout, Alan (1997) Constructing and reconstructing childhood. 2nd edition. London: Falmer press.

James, Allison & James, Adrian L. (2008) European childhood. Cultures, politics and childhood in Europe. London: Palgrave MacMillan.

Johansson, Mirka (2017) Jehovan todistajista eronneiden tarinoita eroprosessista ja avunsaannista. Pro gradu -tutkielma: Jyväskylän yliopisto.

Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälinen yleissopimus (1976) Finlex www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1976/19760008/19760008_2 Viitattu 15.11.2019.

Karjalainen, Heli (2011) Nyt voin ajatella vapaammin. Uskonnollisesta yhteisöstä poiskääntyminen. Pro gradu -tutkielma: Itä-Suomen yliopisto.

Kitzinger, Jenny (1997) Who Are You Kidding? Children, Power and the Struggle Against Sexual Abuse. Teoksessa Allison James & Alan Prout (1997) Constructing and Reconstructing Childhood. 2nd edition. London: Falmer press, 130 – 189.

Koivisto, Kaisa, Kukkola, Jani, Latomaa, Timo & Sandelin, Pirkko (2014) Kokemuksen tutkimus. Annan kokemukselle mahdollisuuden. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kurttila, Tuomas (2017) Aloite uskonnonvapauslaissa säädetyn asiantuntijalautakunnan tehtävän ja kokoonpanon muuttamisesta. www.lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2017/02/LAPS_aloite_uskonnonvapausltk_16022017.pdf Viitattu 15.11.2017.

Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2015) Lastensuojelu 2015. Suomen virallinen tilasto. Helsinki: THL. www.urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016122031615 Viitattu 22.9.2017.

Kuula, Arja (2011) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaanotetulle lapselle? Kunnallisan alan kehittämissäätöön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 73. Helsinki: Kunnallisan alan kehittämissäätö.

Laakso, Riitta (2012) Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa. Teoksessa Hannele Forsberg ja Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 25–44.

Laine, Timo (2010) Miten kokemusta voidaan tulkita? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkuinoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Helsinki: PS-kustannus, 28–45.

Langlaude, Sylvie (2007) The Right of the Child to Religious Freedom in International Law. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Lastensuojelulaki (417/2007) Finlex www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417 Viitattu 15.11.2019.

Leeson, Caroline (2010) The Emotional Labor of Caring About Looked-After Children. *Child & Family Social Work* 15(4), 483–491.

Levin, Jefferey & Chatters, Linda (1998) Research on Religion and Mental Health: An Overview of Empirical Findings and Theoretical Issues. Teoksessa Harold G. Koenig (toim.) *Handbook of Religion and Mental Health*. New York: Academic Press, 33–50.

Lehtinen, Anja-Riitta (2009) Lasten toiminta, toimintaresurssit ja toimijuus päiväkotiympäristössä. Teoksessa Leena Alanen & Kirsi Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 89–114.

Linjakumpu, Aini (2015) Uskonnon varjot. Hengellinen väkivalta kristillisissä yhteisöissä. Tampere: Vastapaino.

Luomanen, Jari & Nikander, Pirjo (2017) Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 287–296.

Mooney, Jane (2007) Shadow values, shadow figures: real violence. *Critical criminology* 15(2), 159–170.

Munro, Eileen (2008) *Effective child protection*. London: Sage.

Niemi, Heli (2003) Mihin kuulu, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoidossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Oswell, David (2013) *The Agency Of Children: From Family To Global Human Rights*. Cambridge: Cambridge.

Paasolainen, Mari (2016) Parisuhdeväkivallan kohteena olevien naisten toimijuuden rakentuminen – kulttuuriset käsitykset, valtasuhteet ja toimintamahdollisuudet. Pro gradu -tutkielma: Jyväskylän yliopisto.

Pargament, Kenneth I. & Brant, Curtis R. (1998) Religion and Coping. Teoksessa Harold G. Koenig (toim.) *Handbook of Religion and Mental Health*. New York: Academic Press, 119–128.

Perttula, Juha (1995) Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti.

Perttula, Juha (2011) Kokemus ja kokemuksen tutkimus. Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, 115–159.

Prout, Alan (2005) *The Future of Childhood. Towards the Interdisciplinary Study of Children.* London: RoutledgeFalmer.

Puustjärvi, Anita (2010) Uskonto ja lapsen mielenterveys. Teoksessa Martin Ubani, Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi (toim.) Kokonaisvaltainen kasvatus, lapsi ja uskonto. Helsinki: Lasten keskus, 157–168.

Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65–82.

Pösö, Tarja (2011) Combatting child abuse in Finland: from family to child-centered orientation. Teoksessa Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (toim.): *Child Protection Systems. International Trends and Orientations.* New York: Oxford University Press.

Pösö, Tarja (2012a) Epilogi. Teoksessa Hannele Forsberg ja Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö.* Tampere: Vastapaino, 169–173.

Pösö, Tarja (2012b) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg ja Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö.* Tampere: Vastapaino, 75–94.

Pösö, Tarja (2016) Johdanto. Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Enroos, Rosi, Heino, Tarja & Pösö, Tarja: *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä.* Tampere: Vastapaino, 7–32.

Ruoho, Aila (2013) *Päästä meidät pelosta. Hengellinen väkivalta uskonnollisella yhteisössä.* Helsinki: Nemo.

Ruoho, Aila (2017) *Pyhät, pahat ja pelokkaat. Pelko ja itsetuhoisuus hengellisissä yhteisöissä.* Jyväskylä: Atena Kustannus.

Rutter, Michael (2000) Children in substitute care: some conceptual considerations and research implications. *Children and youth services review* 22(9/10), 685–703.

Saastamoinen, Kati (2010) *Lapsen asema sijaishuollossa. Käsikirja arjen toimintaan*. Helsinki: Edita Publishing.

Saastamoinen, Kati (2016) Lapsen oikeus hyvään ja perusoikeuksia kunnioittavaan sijaishuoltoon lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Sivianna Hakalehto & Virve Toivonen (toim.) *Lapsen oikeudet lastensuojelussa*. Helsinki: Kauppakamari, 134–165.

Selwyn, Julie (2015) *Children and young people's views on being in care*. Hadley Centre for Adoption and Foster Care Studies. A Literature Review. Bristol: University of Bristol.

Sen, Robin & Kendrick, Andrew & Milligan, Ian & Hawthorn, Moyra (2008) Lessons learnt? Abuse in residential child care in Scotland. *Child & Family Social Work* 13(4), 411–422.

Sinkkonen, Jari (2015) Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoittaessa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Kaisa Tervonen-Arnkil (toim.) *Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta*. Helsinki: Duodecim.

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) Finlex www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301 Viitattu 15.11.2019.

Stein, Mike (2006) Missing years of abuse in children's homes. *Child and family social work* 11(1), 11–21.

Suomen perustuslaki (731/1999) Finlex www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731 Viitattu 15.11.2019.

Suorsa, Teemu (2011) Kokemuksen yksilöllisyys, yhteisyys ja yhteiskunnallisuus. Subjektitieteellisestä kokemustutkimuksesta. Teoksessa Timo Latomaa & Teemu Suorsa (toim.) *Kokemuksen tutkimus II. Ymmärtävän psykologian syntyhistoriaa ja kehityslinjoja*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 174–232.

Tucker, Kenneth (1998) *Antony Giddens and Modern Social Theory*. London: Sage Publications.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Turunen, Serja (2014) *Uusin silmin, avoimin mielin. Mitä kokemustutkija voi oppia taiteilijan tavasta katsoa maailmaa?* Teoksessa Kaisa Koivisto, Jani Kukkola, Timo Latomaa & Pirkko Sandelin (toim.) *Kokemuksen tutkimus IV. Annan kokemukselle mahdollisuuden*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 234–249.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012*. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf Viitattu 9.10.2019.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteinen eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf Viitattu 9.10.2019.

Ulvinen, Veli-Matti (2014) *Syrjäytymisen ja hyvinvoinnin kokemuksen tutkimuksesta*. Teoksessa *Kokemuksen tutkimus. Annan kokemukselle mahdollisuuden*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 91–111.

Universal Declaration of Human Rights (1948) *Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 10.12.1948*. www.un.org/en/universal-declaration-human-rights Viitattu 15.11.2019.

Uskonnonvapauslaki (453/2003) Finlex www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453 Viitattu 15.11.2019.

Ward, Harriet & Jones, Helen & Lynch, Margaret & Skuse, Tricia (2002) *Issues Concerning the Health of Looked After Children*. *Adoption & Fostering* 26(4), 8–18.

Woodhouse, Barbara Bennett (2012) Religion and Children's Rights. Teoksessa John W. Witte & M. Christian Green (toim.) Religion & Human Rights. An Introduction. New York: Oxford University Press, 299–315.

Yle 20.11.2016. Ministeri Rehula esitti anteeksipyynnön lastensuojelun sijaishuollon uhreille – "Näin ei saa käydä enää koskaan". www.yle.fi/uutiset/3-9305109 Viitattu 29.10.2019.

Yle 13.9.2019. Jo toisessa lastenkodissa rikostutkinta: Loikalan kartanon johtoa epäillään vapaudenriistosta, pakottamisesta ja pahoinpitelystä. www.yle.fi/uutiset/3-10969524 Viitattu 9.10.2019.

Yleissopimus lapsen oikeuksista (60/1991) Hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989. Finlex www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060 Viitattu 15.11.2019.

LIITE 1

HAASTATTELUKUTSU GRADUUN

MILLAISIA KOKEMUKSIA ON USKONNOLLISUUDESTA SIJAISHUOLTOPAIKASSA?

Olen sosiaalityön opiskelija Tampereen yliopistosta ja etsin vapaaehtoisia haastateltavia pro gradu -työhöni. Työni tarkoituksena on selvittää lapsena tai nuorena sijoitettuna olleiden kokemuksia uskonnollisuudesta sijaishuoltoapaikassa.

Etsin haastateltavaksi sijaishuollossa olleita yli 18-vuotiaita. Olen kiinnostunut muun muassa siitä, miten sijoitettu on saanut harjoittaa omaa mahdollista uskontoaan sijaishuoltoapaikassa, millaisia kokemuksia hänellä on sijaishuoltoapaikan mahdollisesta uskonnonharjoittamisesta ja uskonnollisesta yhteisöstä ja onko sijoitetun mielestä sosiaalityössä tunnistettu aiheeseen mahdollisesti liittyviä ongelmia.

Haastattelut toteutetaan yksilöhaastatteluna. Haastattelua varten voimme joko tavata tai voin tehdä haastattelun esimerkiksi puhelimesta tai Skypea. Haastattelut ovat ehdottoman luottamuksellisia. Ketään ei voi tunnistaa työstä eikä siinä käytetä kenenkään oikeaa nimeä tai muita tunnistetietoja. Nauhoitan haastattelut myöhempää litterointia varten. Tuhoan äänitetyn aineiston, kun litterointi on valmis, ja litteroidun aineiston tuhoan työn valmistuttua.

Haastatteluun suostuminen on vapaaehtoista ja prosessista voi jättäytyä pois missä vaiheessa tahansa. Työtäni ohjaa sosiaalityön professori Timo Harrikari.

Aihetta ei Suomessa ole tutkittu sellaisenaan, joten kokemusten saaminen olisi tärkeää. Annan mielelläni lisätietoja työstä.

Ystävällisin terveisin,

Marjo Myyrä

marjo.myyra@tuni.fi

LIITE 2

KYSYMYKSIÄ GRADUHAASTATTELUUN AIHEESTA USKONTO SIJAISHUOLTOPAIKASSA

Marjo Myyrä

PERUSTIEDOT

1. Milloin olet ollut sijoitettuna ja millaisiin paikkoihin? (perhekoti, sijaisperhe...)(ei tarvitse kertoa tarkkoja aikoja, mutta noin vuosikymmenen tarkkuudella, esim. "2000-luvun alku")
2. Mikä on oma käsityksesi siitä, miksi sinut sijoitettiin?

KOKEMUKSET USKONNOSTA

A.) Kokemukset sijaishuoltopaikan uskonnosta

3. Miten kuvailisit omaa uskontoasi silloin, kun olit sijoitettuna? Miten oma uskontosi huomioitiin sijaishuollossa? Saitko vapaasti harjoittaa omaa uskontoasi, jos halusit?
4. Millainen uskonto sijaishuoltopaikassa oli?
- Erosiko se omastasi?
5. Millaisena koit paikan uskonnon?
6. Kertoisitko hieman uskonnonharjoittamiseen osallistumisesta. Saitko itse valita, osallistutko vai et? Miltä se sinusta tuntui?
7. Osallistuitko uskonnollisen yhteisön toimintaan? Jos osallistuit, millaisena koit yhteisön?

B.) Aiheen tunnistaminen sosiaalityössä

8. Jos koit tarvetta, oliko sinun helppo ottaa uskonto puheeksi sosiaalityöntekijöiden kanssa?
9. Huomioiko sosiaalityöntekijäsi mielestäsi uskonnolliset/vakaumukselliset asiat sijaishuollossa?
- Mitä olisit toivonut sosiaalityöntekijältäsi?

C.) Sijaishuoltopaikan uskonnollisuuden vaikutukset

10. Miten koet, että sijaishuoltopaikan uskonnollisuus tai uskonnottomuus on vaikuttanut sinuun jälkepäin vai onko vaikuttanut ollenkaan?

MUUT

11. Haluatko vielä kertoa jotain?